

T. C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE İKİLEMELER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gurbet DEMİR

Danışman
Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

NEVŞEHİR
Kasım, 2022

T. C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE İKİLEMELER

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Gurbet DEMİR

Danışman
Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

NEVŞEHİR
Kasım, 2022

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Gurbet DEMİR

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler” adlı Yüksek Lisans tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Gurbet DEMİR

Danışman

Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Mehmet ÇERİBAŞ

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU danışmanlığında Gurbet DEMİR tarafından hazırlanan “Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

29/11/2022

JÜRİ

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

.....

Üye: Doç. Dr. Filiz Meltem ERDEM UÇAR

.....

Üye: Doç. Dr. Reyila KAŞGARLI

.....

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun ..... /..... / ..... tarih ve ..... sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... / 2022

.....

Enstitü Müdürü

TEŐEKKÖR

Yüksek lisans bitirme tezimin yazılması sırasında büyük bir sabırla tezimle ilgilenen ve benden kıymetli bilgilerini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Neşe Harbalioğlu'na içtenlikle teşekkür ederim.

Öğrencilik hayatıma başladığım günden bu yana benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen sevgili anneme ve babama sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Tezimin yazım aşamasında her yardım istediğimde yanımda olan Taymaz Türkoğlu'na ve desteğini esirgemeyen tüm arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDE İKİLEMELER

Gurbet DEMİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk
Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Kasım 2022

Danışman: Doç. Dr. Neşe HARBALİOĞLU

ÖZET

İkileme, eş görevli iki kelimenin birlikte kullanılmasıyla oluşan kelime grubudur. İkilemeyi oluşturan kelimeler arasında temel unsur ve yardımcı unsur ilişkisi bulunmaz. Türk dili içerisinde önemli bir yere sahip olan ikilemeler, dilin yapısının daha iyi kavranması için üzerinde durulması gereken önemli konular arasında yer alır.

Bu çalışma, anlamlarına göre ikilemeler, yapılarına göre ikilemeler ve kökenlerine göre ikilemeler olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda anlamlarına göre ikilemeler aynı kelimenin tekrarıyla oluşan ikilemeler, eş ya da yakın anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler, zıt anlamlı kelimelerden oluşan ikilemeler ve biri olumlu biri olumsuz kelimedenden oluşan ikilemeler olmak üzere dört alt başlık altında incelenmiştir.

İkinci bölüm yapılarına göre ikilemelere dayanmaktadır. Bu bölümde ikilemeler basit kelimelerden ve türemiş kelimelerden oluşan ikilemeler olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Üçüncü bölüm kökenlerine göre ikilemelerden oluşmaktadır. Yeni Uygur Türkçesinde kökenlerine göre ikilemeler Türkçe kökenli ikilemeler, yabancı kökenli ikilemeler, Türkçe ve yabancı kökenli ikilemeler olmak üzere üç alt başlığa ayrılmıştır. Yabancı kökenli ikilemeler Arapça kökenli ikilemeler, Farsça kökenli ikilemeler, Çince kökenli ikilemeler, Çince ve Farsça kökenli kelimelerden oluşan ikilemeler, Arapça ve Farsça kökenli kelimelerden oluşan ikilemeler olmak üzere beşe; Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerden oluşan ikilemeler Türkçe ve Arapça, Türkçe ve Farsça kökenli ikilemelerden oluşan ikilemeler olmak üzere ikiye ayrılmış, Yeni Uygur Türkçesindeki kökenlerine göre ikilemeler örneklerden hareketle ortaya konmaya çalışılmıştır.

İkileme için Türkiye Türkçesinde genellikle *ikileme* terimi kullanılırken Yeni Uygur Türkçesinde çoğunlukla *cüp söz* terimi kullanılmıştır. Yeni Uygur Türkçesinde *cüp söz* dışında *tekrariy söz* ve *koş söz* terimini kullanan araştırmacılar da bulunmaktadır.

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki ikilemeler büyük oranda benzerlik göstermekle birlikte aralarında bazı farklılıklar da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İkileme, cüp söz, Yeni Uygur Türkçesi

REDUPLICATIONS IN THE NEW UYGUR TURKISH

Gurbet DEMİR

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences, Department
of Modern Turkish Dialects and Literatures, Master of Arts, November 2022

Supervisor: Doç. Dr. Neşe HARBALIOĞLU

ABSTRACT

A reduplication is a group of words formed by using two words with the same function together to express an object or an action. There is no relationship between the words that make up the reduplication which shows that one of these words is the main word and the other is the auxiliary. Reduplications, which have an essential place in the Turkish language, are among the critical issues that should be emphasized to understand the language's structure better.

This study consists of three main parts: reduplications according to their meanings, reduplications according to their structures, and reduplications according to their origins. In our study, reduplications according to their meanings were examined under four sub-headings: reduplications consisting of the same word, reduplications consisting of synonyms or similar words, reduplications consisting of antonyms, and reduplications consisting of one positive and one negative word.

Reduplications based on their structure provide the foundation of the second section. Reduplications are split into two categories in this section: those made up of basic words and those made up of derived words.

Reduplications are arranged in the third section according to their original sources. Reduplications in New Uyghur Turkish are broken down into three sub-titles: reduplications of Turkish origin, reduplications of foreign origin, and reduplications of both Turkish and foreign origin. Foreign-origin reduplications are divided into five Arabic-origin reduplications, Persian-origin reduplications, Chinese-origin reduplications, Chinese and Persian-origin reduplications, and Arabic and Persian-origin reduplications; The reduplications consisting of words of Turkish and foreign origin are divided into two as reduplications composed of Turkish and Arabic, Turkish and Persian-origin reduplications, and the reduplications according to their roots in New Uyghur Turkish are tried to be revealed with examples.

While the term *reduplication* is most frequently used in Turkey Turkish, *cüp söz* is more commonly used in New Uyghur Turkish. In addition to the *cüp söz*, academics who study the New Uyghur Turkish also use the phrases *tekrariy söz* and *köş söz*.

Although the reduplications in Turkey Turkish and New Uyghur Turkish are mainly similar, there are also some differences.

Keywords: Reduplication, *cüp söz*, New Uyghur Turkish

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xi

GİRİŞ	1
A. Uygurların Tarihi.....	1
B. Uygur Türkçesi.....	4
C. İkileme ile İlgili Görüşler	6
D. İkilemelerin Özellikleri	14
E. İkilemeler ile İlgili Yapılan Çalışmalar	15
a. Kitaplar.....	15
b. Tezler.....	18
b.1. Yüksek Lisans Tezleri.....	18
b.2. Doktora Tezi.....	23
b.3. Makaleler.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLAMLARINA GÖRE İKİLEMELER

1.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler	26
1.2. Eş ya da Yakın Anamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler.....	33
1.3. Zıt Anamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler	41
1.4. Biri Olumlu Biri Olumsuz Kelimelerden Oluşan İkilemeler	44

İKİNCİ BÖLÜM

YAPILARINA GÖRE İKİLEMELER

2.1. Basit Kelimelerden Oluşan İkilemeler	46
2.1.1. Eksiz Bağlanan İkilemeler	46
2.1.2. Çekim Eki Alan İkilemeler	47
2.1.2.1. İsim Çekim Eki Alan İkilemeler	47
2.1.2.2. Fiil Çekim Eki Alan İkilemeler	47
2.2. Türemiş Kelimelerden Oluşan İkilemeler	48
2.2.1. İsimlere Gelen Yapım Ekleri	48
2.2.1.1. İsimden İsim Yapım Eki Alan İkilemeler	48
2.2.1.2. İsimden Fiil Yapım Eki Alan İkilemeler	50
2.3. Fiillere Gelen Yapım Ekleri	50
2.3.1. İsim Fiil Eki Alan İkilemeler	50
2.3.2. Sıfat Fiil Eki Alan İkilemeler	51
2.3.3. Zarf Fiil Eki Alan İkilemeler	52
2.3.4. Diğer Yapım Eklerini Alan İkilemeler	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖKENLERİNE GÖRE İKİLEMELER

3.1. Türkçe Kökenli İkilemeler	59
3.2. Yabancı Kökenli İkilemeler	61
3.2.1. Arapça Kökenli İkilemeler	62
3.2.2. Farsça Kökenli İkilemeler	72
3.2.3. Çince Kökenli İkilemeler	77
3.2.4. Çince ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler	77
3.2.5. Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler	77
3.3. Türkçe ve Yabancı Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler	81
3.3.1. Türkçe ve Arapça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler	81
3.3.2. Türkçe ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler	82

SONUÇ	84
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

Genel Kısaltmalar

çev.	Çeviren
ed.	Editör
TDK	Türk Dil Kurumu
vd.	Ve Diğerleri

Taranan Eser Kısaltmaları

AAB	Behram C (2006) <i>Amat ve Apat</i> Cilt1 (Şincan Hek Neşriyatı, Ürümçi).
AÖŞ	Kasapoğlu Çengel H (2000) <i>Abdürrehim Ötkür'ün Şiirleri II</i> (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul).
ÇUHS	Abdulvahit Kaşgarlı R (2016) (ed. Harbalioğlu N) <i>Çağdaş Uygur Hikâyelerinden Seçmeler</i> (Gazi Kitabevi, Ankara).
L	İmin T M (2005) <i>Lale</i> (Şincan Yaşlar– Ösmürler Neşriyatı, Ürümçi).
MEŞ	Kaşgarlı R (2021) <i>Memtili Ependi (Tevfik) ve Şiirleri</i> (TDK Yayınları, Ankara).
UA	Doğan L (2011) <i>Uygur Atasözleri–Uygur Makalliri</i> (Sembol Grup Baskı Yayın, İstanbul).
UAD	Öztopçu K (1992) <i>Uygur Atsözleri ve Deyimleri</i> (Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul).
UHDB	İnayet A (2004) <i>Uygur Halk Destanları-1</i> (TDK Yayınları, Ankara).
UHDİ	İnayet A (2013) <i>Uygur Halk Destanları-2</i> (TDK Yayınları, Ankara).
UŞNŞ	Harbalioğlu N (2019) <i>Uygur Şair Nimşehit ve Şiirleri</i> (Kimlik Yayınları, Kayseri).
UTİLB	Yakub A ve Geyurani G (1990) (ed. Vahidi R) <i>Uygur Tiliniñ İzahlık Lügiti I: A-P</i> (Milletler Neşriyatı, Pekin).
UTİLİ	Yakub A ve Geyurani G (1991) (ed. Vahidi R) <i>Uygur Tiliniñ İzahlık Lügiti II: T-H</i> (Milletler Neşriyatı, Pekin).
UTİLD	Yakub A ve Geyurani G (1994) (ed. Vahidi R) <i>Uygur Tiliniñ İzahlık Lügiti IV: Q-L</i> (Milletler Neşriyatı, Pekin).
UTİLBE	Yakub A ve Geyurani G (1995) (ed. Vahidi R) <i>Uygur Tiliniñ İzahlık Lügiti V: M-Ü</i> (Milletler Neşriyatı, Pekin).

- UTİLA** Yakub A ve Geyurani G (1998) (ed. Vahidi R) *Uygur Tiliniñ İzahlık Lügiti VI: V-Y* (Milletler Neşriyatı, Pekin).
- YS** Peyda Y İ (2014) *Yiltiz Sedasi* (Şincan Yaşlar–Ösmürler Neşriyatı, Ürümqi).
- YUTG** Öztürk R (2013) *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* (TDK Yayınları, Ankara).
- YUTS** Necip E N (2008) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü* çev. İklil Kurban (TDK Yayınları, Ankara).

GİRİŞ

Türk dili oldukça zengin bir kullanım içeriğine sahiptir. Bu kullanım içerikleri arasında öne çıkan özelliklerden biri ikilemelerdir. Hatiboğlu, ikilemenin tanımını “İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde ifade etmektedir (Hatiboğlu, 1981: 9). İkileme, Osmanlıca’da atf-ı tefsiri; Fransızca’da redoublement, hendiadyoin; İngilizce’de reduplication dual, hendiadyoin; Almanca’da verdoppelung, zwillingsformen, hendiadyoin terimleriyle karşılık bulmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 9). Türkçede ikileme terimi için araştırmacılar “ikileme, tekrar, ikizleme, katmerleme, yineleme, hendiadyoin, atf-ı tefsiri” gibi terimler kullanılmaktadırlar (Bayraktar, 2004: 9). İkilemeler Türkçenin eski ve yeni tüm lehçelerinde kullanılmıştır. Yeni Uygur Türkçesi ikileme açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. *Cüp söz*, *tekrariy söz* ve *koş söz* olarak ifade edilen ikilemeler cümlede ahenk sağlayan önemli unsurlardan biridir (Erenoğlu, 2013: 127).

Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeler genel olarak eş, yakın ve zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşmaktadır. İkilemeler cümle içerisinde isim, sıfat ve zarf görevi taşımaktadırlar. İkilemeler oluşturulurken isim, zamir, sıfat, zarf, sayı, ünlem ve yansılardan yararlanılmaktadır. İkilemeler çekim eki veya yapım eki olarak kurulabilirler.

A. Uygurların Tarihi

Uygur Türklerine tarih sahnesinde ilk olarak Tölös boyları içerisinde rastlanmıştır (Gömeç, 2015: 55). Çin kaynaklarında Uygurlardan bahsedilirken, Uygurların da

Köktürkler gibi Hun soyundan geldiği kabul edilmektedir. Hunlardan sonra Köktürk hâkimiyetine giren ve daha sonra bu hâkimiyeti kabul etmek istemeyen Uygurlar, Çin'in hudutlarına doğru yerleşmeye başlamışlardır (Gömeç, 2018: 101).

742 yılında Basmıl, Uygur ve Karluklardan oluşan boylar Köktürk Devletini yıkmışlardır. 744 yılında Ötüken'de kurulan yeni devletin ilk kağanı Kutlug Bilge Kül Kağan'dır. Kutlug Bilge Kağan'ın vefatından sonra 747 yılında babasının yerine geçen Moyunçor Kağan sınırlarını genişletmiştir (Emet, 2008: 17-18).

Moyunçor döneminde Çinliler ile olan etkileşim önemlidir. 759 yılında Moyunçor Kağan vefat edince geleneklere göre yerine büyük oğlu geçmek üzereyken bilinmeyen bir nedenden dolayı öldürüldüğü için yerine Moyunçor'un küçük oğlu geçmiştir (Emet, 2008: 18).

Uygurların sınırlarını gittikçe genişleterek bugünkü Turfan bölgesine yerleşmesiyle birlikte Kırgızların güney bölgeleriyle olan etkileşimi zarar görmüştür. Kırgızlar bundan dolayı buldukları bölgeden daha fazla kuzey bölgesine yerleşmek mecburiyetinde kalmışlardır. 840 yılında, 100 bin kişilik bir Kırgız ordusu Uygur başkenti Karabalsagun'a saldırarak son Uygur kağanı olan Wu-Chie'yi öldürmüştür. Böylece 840 yılında Kırgızlar Uygurların hâkimiyetine son vermiştir (Emet, 2008: 18-19).

Kırgız yenilgisinden sonra Uygurların bir bölümü Tibet ve An-Shi bölgesine yerleşmişlerdir. Bu bölgenin merkezi ise, Kansu (Kan-Chou) bölgesidir. Yerleştikleri bölgede varlığını sürdürmeye çalışan Uygurlar zaman geçtikçe savaşçı özelliklerini kaybetmişlerdir (Emet, 2008: 20).

Kansu bölgesinde yaşayan Uygurlar ilk olarak Kitanların (Liao 907-1211) daha sonra Tangutların hâkimiyeti altında yaşamaya başlamışlardır. Tangutlar 1036 yılına kadar Kuzeybatı Kansu bölgesinde bulunan tüm şehirleri hâkimiyeti altına almışlardır. 1209 yılında Cengiz Han'ın hâkimiyeti altına giren Uygurlar, bu tarihten itibaren Sarı Uygurlar adıyla anılmıştır (Erenoğlu, 2013: 2).

Batıya doğru gelen Uygurlar, ilk zamanlar sadece Turfan ve Beş-Balık bölgelerine yerleşmişlerdir. Çinliler tarafından eziyete uğramış olan 13 Uygur boyu da batıya doğru gelerek Turfan Uygurlarıyla birlikte yaşamışlardır. Bu bölgede yaşamaya başlayan Uygurlar 856 yılında son Uygur kağanının kız kardeşinin oğlu olan, Mengli Tigin'i kağan olarak seçmişlerdir. 866 yılında Turfan Uygurlarının başında bulunan Bugu Chün, Turfan'ı fethederek sınırlarını gittikçe genişletmiştir (Emet, 2008: 22).

10. yüzyıldan itibaren gittikçe gelişen ve 11-12. yüzyıllarda Türk medeniyetinin kurucusu hâline gelen Turfan Uygurları yaşadıkları dönem içerisinde birçok eser bırakmıştır. İlk olarak Kara-Hitay hükümdarı devletine bağlanmıştır. Hitay Devletinin önemli isimleri arasında birçok Uygurun olduğu bilinmektedir (Emet, 2008: 22-23).

Hitay Devletinin kurucusunun karısının da bir Uygur prensesi olduğu bilinmektedir. Kocası kadar alınan kararlar üzerinde etkili olan bu prenses 924 yılında kendisine gelen bir Uygur elçisine özel bir karşılama töreni yapılmasını istemiştir. Devletin resmî yazı dilinin Uygur alfabesi olmasında en önemli rolün kendisinde olduğu söylemiştir (Gömeç, 2015: 164).

840 yılında Uygur Devleti'nin Kırgızlar tarafından yıkılmasının ardından Karluk Yabgusu Karahanlı Devletini kurmuştur. Diğer bir görüş ise devletin Yağmalar tarafından kurulduğu üzerinedir. Devlet yönetimi doğu ve batı olmak üzere iki bölüme ayrılmıştır. Karahanlılar müslümanlığı resmî din olarak kabul etmişlerdir. Karahanlıların 1212 yılında yıkılmıştır (Emet, 2008: 23).

15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlangıcında Doğu Türkistan Temür Hanedanlığının etkisi altına girmiştir. 1606 yılında ise bölgenin yönetiminin Emir İsmail'in eline geçtiği ve Hocalar Hanedan'ının başladığı bilinmektedir. Raşidüddin Han Hoca'yı han olarak kabul etmeyen Kaşgar hükümdarı Sadık Beg, Cihangir Hoca'nın oğlu Buzuruk Hoca'yı Kaşgar hükümdarı olarak kabul ettiğini söylemiştir. 1864 yılında Buzuruk, han ilan edilmiştir. 1867 yılında Yakup Beg Buzuruk'un iktidarına son vererek hükümdarlığını ilan etmiştir (Erenoğlu, 2013: 3).

1865 yılında “Atalık Gazi Bey Devleti” adıyla bağımsız bir devlet olarak kabul gören Doğu Türkistan devleti kurulmuştur. Kurulan devlet Osmanlı, İngiltere, Rusya ve Hindistan tarafından resmen tanınmıştır. Bu devletlerle iyi ilişkiler kurmuş olan Yakup Bey zaman geçtikçe gücünü arttırmıştır. (Koraş, 2015: 2-3).

Yakub Beg’in vefatından sonra oğlu Beg Kulu Han düzenin bozulmasına engel olmak istese de 1878 yılında Çinlilerin 60 bin kişilik Uygur ordusunu ve on binlerce sivil öldürmesine engel olamamıştır. Doğu Türkistan yeniden Çin hâkimiyeti altına girmek zorunda kalmıştır (Koraş, 2015: 3).

Çin’in Doğu Türkistan üzerinde uyguladığı baskı ve zulümler gün geçtikçe artmıştır. 1931 yılında Hoca Niyaz Hacı başkanlığında Hami (Kumul) de bir isyan başlatılmıştır. Gün geçtikçe bu isyan daha fazla kişi tarafından destek almıştır. İsyân neticesinde Urumçi haricinde tüm Doğu Türkistan şehirleri kurtarılmıştır. Müstakil Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti adı verilen bir devlet kurulmuştur. Kurulan Türkistan devletine iş birliği teklifinde bulunan Sovyetler teklifleri kabul görmeyince Batı Türkistan içerisinde bir isyanın daha gerçekleşmesinden endişe edip Çin ile iş birliği yapmış ve bu devleti yıkmışlardır (Koraş, 2015: 5).

Çin Komünist Partisinin 6. Kurultayında alınan azınlık milletlerin Çinliler ile eşit haklara sahip olacağı kararına inanmış olan Türkler 7 Kasım 1944 yılında Alihan Töre başkanlığında Müstakil Şarkî Türkistan Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. 1949 yılında Stalin ve Mao’nun güç birlikteliğiyle Şarkî Türkistan Devleti yıkılmıştır ve bölge Çin hâkimiyeti altına girmek zorunda kalmıştır. Çin, 1955 yılında o bölgenin adını Sinkiang Uygur Özerk Bölgesi olarak değiştirmiştir (Koraş, 2015: 5-7).

B. Uygur Türkçesi

Uygur Türkçesi Türk dili içerisinde önemli bir yere sahiptir. Başlangıç noktası Hakaniye şivesi olan bu lehçe zamanla gelişen ve şekillenen bir yazı dili olmuştur. Oluşan bu yazı dili Doğu Türkistan’da (Çin Halk Cumhuriyeti’ne bağlı Uygur Özerk Bölgesi) on sekiz milyon ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nda yer alan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Cumhuriyetlerinde yaşayan hemen hemen

beş yüz bin, Suudi Arabistan, Türkiye ve Pakistan gibi birçok ülkede yaşayan iki yüz bin civarındaki Uygur Türkü tarafından kullanılmıştır (Kaşgarlı, 1992: 4).

Yeni Uygur Türkçesi araştırmacılar tarafından farklı lehçe sınıflandırmaları içerisinde gösterilmiştir.

Reşit Rahmeti Arat, Türk şive gruplarını altı başlık içerisinde incelemiştir. Uygur Türkçesinin Türk şive grupları içerisindeki yerini beşinci grup olarak adlandırdığı “tağlık Grubu (Şark)” içerisinde ele almıştır (Arat, 1953: 138).

Samoyloviç, Uygur Türkçesinin Türk lehçeleri içerisindeki yerini dördüncü grup olarak adlandırdığı “tağlık” grubunda ele almıştır. Bu grubun içerisinde eski yazı dillerinden Çağatayca ile bugünkü dil ve diyalektlerden Doğu Türkistan diyalektleri olan Sarı Uygur ve Salar diyalektlerinin yanı sıra Özbek Türkçesini de dâhil ederek incelemiştir. Bu grup Çağatay, Güney-Doğu grubunu oluşturmaktadır (Tekin, 1989: 149- 150).

Talat Tekin ise Türk lehçelerini on iki grupta sınıflandırmaktadır. Bu tasnifin IX. “tağlık” grubunda Uygur Türkçesiyle beraber Özbek Türkçesi de yer almaktadır (Tekin, 1989: 163- 164).

Uygur Türkleri 1930’lu yıllara gelene kadar Çağatay Türkçesini kullanmışlardır. Bu tarihten sonra Ürümçi (Urumçi) ağızını merkez olarak kabul eden Kaşgar, Aksu, Kumul, Turfan ve İli şehirlerinin ağızlarıyla beraber Uygur Türklerinin büyük bir çoğunluğunu içine alan “merkezî şive”yi edebî dil haline getirmişlerdir (Öztürk, 2015: 1).

Genel olarak üç gruba ayrılmış olan Uygur Türkçesinin diğer ağızları ise Hoten ve Lopnor grubu ağızlarıdır. Hoten grubu, Doğu Türkistan’ın güneybatısındaki Hoten şehrine bağlı bölgelerde yaşayan, yaklaşık yarım milyon kişinin konuşma ağızını oluşturmaktadır. Lopnor grubu ise Tarım bölgesinde yaşayan insanların kullandığı Lopnor ağızını kapsamaktadır. Lopnor ağızı içerisinde Kırgız Türkçesi özellikleri de görülmektedir (Buran ve Alkaya, 2011: 4-5).

C. İkileme ile İlgili Görüşler

Türkiye Türkçesi Gramerciliğinde:

İkilemeler hakkında en geniş çalışmayı *Türk Dilinde İkileme* isimli kitabın yazarı olan Vecihe Hatiboğlu yapmıştır. Hatiboğlu, ikilemelerin çok eski bir tarihe sahip olduğunu ve Türk dilinde çok mühim bir yeri olduğunu söylemektedir. İkilemelerin bilinenin ötesinde Türk dilinin yapısının anlaşılması açısından dikkatle incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Hatiboğlu, ikilemenin tanımını “İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.” şeklinde vermektedir. Hatiboğlu, ikilemelerin Türkçenin yaratma gücü ve zenginliğini ifade ettiğini söylemekle birlikte psikolojik açıdan akılda tutma kuralları arasında en etkili yöntemlerden biri olduğunu da belirtmiştir.

Hatiboğlu'nun ikileme tasnifi şu şekildedir:

1. Sözcük Yapısı Bakımından İkileme Türleri
2. Aralıklı İkilemeler
3. Sözcük Türü Bakımından İkilemeler
4. Yapı ve Kuruluş Bakımından İkilemeler
5. Görev Bakımından İkilemeler
6. Anlam Bakımından İkilemeler
7. Anlam Bakımından İkilemeyi Kuran Sözcükler

Hatiboğlu'nun dokuz bölüme ayırarak incelediği ikilemeler kendi içerisinde alt başlıklara ayrılmıştır. (1981: 9-12).

Hasan Eren, *İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında* isimli makalesinde “ikileme” yerine “ikiz kelimeler” terimini kullanmaktadır. Eren ikilemeyi “Psikolojik âmillerin tesiri altında doğmuş bir ifade biçimidir.” şeklinde vermektedir. Eren, ikilemelerin psikolojik boyutuna değinmiştir (1948: 283-286).

Osman Nedim Tuna, *Türkçede Tekrarlar* isimli makalesinde “ikileme” yerine “tekrar” terimini kullanmaktadır. Tuna ikilemeyi “Sözlerin belli kurallara göre yan

yana kullanılmaları.” şeklinde vermektedir. Tuna, ikilemelerin dile kelime yaratma zenginliği ve tasvir zenginliği kazandırdığını belirtmektedir (1948: 429-447).

Ahmet Cevat Emre, *Türk Dilbilgisi* isimli kitabında ikilemeyi “Dilin yüzyıllar süresince kazanıp kullandığı kelimeleri, yeni yeni duyular ve kavrayışlar anlatmak için arka arkaya iki kere söylemekten, türleri ve şekilleri bir kelimelerin ikisini yan yana dizmekten meydana gelen bir anlatım yoludur.” şeklinde vermektedir. Emre, “ikileme” yerine “yineleme, ikizleme, katmerleme” terimlerini kullanmaktadır (1945: 541).

Saadet Çağatay, *Uygurcada Hendiadyoinler* isimli makalesinde “ikileme” yerine “hendiadyoin” terimini kullanmaktadır. Çağatay ikilemeyi “Aynı anlamlı veya yakın anlamlı iki kelimenin tek bir kelime gibi anlam oluşturmaya hendiadyoin denir.” şeklinde vermektedir. Çağatay ikilemelerin çoğunlukla eş anlamlı iki kelimedenden oluştuğunu belirtmiştir. İkilemelerin birbirini tamamlayan kelimelerden veya zıt anlamlı kelimelerden de oluşabileceğini ifade etmiştir (1978: 29).

Mehmet Hengirmen, *Türkçe Dilbilgisi* isimli kitabında ikilemeyi “Anlatımı daha güzel ve etkili bir duruma getirmek için aralarında ses benzerliği bulunan yakın, aynı ya da zıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasına ikileme denir.” şeklinde vermektedir.

Hengirmen, ikilemelerin çoğunlukla iki kelimedenden oluştuğunu fakat kimi zaman üç kelimenin de bir araya getirilmesiyle oluşan ikilemelerin de var olduğunu belirtmektedir. Diğer dillere oranla ikilemelerin Türk dilinde daha fazla kullanıldığını bu sebeple ikilemelerin önemli bir yeri olduğunu vurgulamaktadır. İkilemelerin Türk dilinin ilk yazılı belgelerinden olan Orhun Yazıtlarında da kullanıldığına ve bu durumun ikilemelerin eskiliğine dair ipucu sağladığına dikkat çekmektedir (2007: 400).

Hengirmen’in ikileme tasnifi şu şekildedir:

1. Sayılardan Oluşan İkilemeler
2. Tamlamalardan Oluşan İkilemeler

- 2.1. Belirtili Tamlamalardan İkilemeler
- 2.2. Belirtisiz Tamlamalardan İkilemeler

Sözcük türlerinde kullanılan ikilemeleri ise şu şekilde sıralamaktadır:

1. Adlardan İkilemeler
2. Adıllardan İkilemeler
3. Sıfatlardan İkilemeler
4. Belirteçlerden İkilemeler
5. Ünlemlerden İkilemeler
6. Eylemlerden İkilemeler
7. Eylemsilerden İkilemeler (2007: 401- 407).

M. Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi* isimli kitabında ikilemeyi “Araya hiçbir ek girmeksizin aynı cinsten iki kelimenin tekrarıyla hasıl olan gruplar, ikizlemeleri teşkil eder.” şeklinde vermektedir. Bilgegil, “ikileme” ifadesi yerine “ikizleme” terimini kullanmaktadır.

Bilgegil ikilemelerin oluşum noktasını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla
2. Zıt Anlamda Kelimelerin Bir Araya Gelmesi İle
3. Eş Anımlı Kelimeleri Bir Araya Getirmekle
4. Anımları İlgili Kelimelerin Bir Araya Getirilmesiyle
5. Bir Kelime ve Mühmelâttan Bir Lâfızla (2009: 161).

Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* isimli kitabında “ikileme” yerine “tekrar” terimini kullanmaktadır. Sözcük türlerini sınıflandırdığı bölüm içerisinde ikilemelere “tekrarlar” başlığında yer vermiştir.

Ergin, “Tekrarlar aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime guruplarıdır.” şeklinde vermektedir. Bu kelime guruplarının temel yapısını kelimelerin arka arkaya tekrar edilmesi oluşturmaktadır. Tekrarların isimlerden, sıfatlardan, zarflardan, ünlem edatlarından oluşturulabildiğini fakat zamirlerin tekrar yapmak için uygun olmadığını belirtmektedir. İkilemelerin

kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık gibi fonksiyonlarının da olduğunu söylemektedir (2013: 377).

Doğan Aksan, *Anadilimizin Söz Denizinde* isimli kitabında ikilemeyi “Türkçeye olağanüstü bir anlatım gücü ve zenginliği kazandıran, anadilimizin biçim, sözdizimi, sözcükbilim ve anlambilim bakımından önemli bir özelliğini oluşturan öğelerdir.” şeklinde ifade etmektedir. Aksan, Türk dilinin her döneminde ve her lehçesinde kullanılan ikilemelerin oldukça eski bir tarihe sahip olduğunu belirtmektedir (2014: 81).

Süer Eker, *Çağdaş Türk Dili* isimli kitabında ikilemeleri “tekrar grupları” başlığı altında incelemektedir. Eker, ikilemeyi “Tekrar grupları; aynı, yakın ya da karşıt anlamlı iki sözcüğün bir tek sözcük gibi işlev görmek üzere, yan yana gelmesiyle oluşur.” şeklinde açıklamaktadır. “İkileme” yerine “tekrar” terimini kullanan Eker’in, tekrar grupları tasnifi şu şekildedir:

1. Aynen Tekrar Grubu
2. Yakın ya da Eş Anlamlı Tekrar Grubu
3. Karşıt Anlamlı Tekrar Grubu
4. İlâveli Tekrar Grubu (2013: 356-357).

Ahmet Buran, *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü*’nde ikilemenin tanımını “Eş anlamlı (delik deşik), zıt anlamlı (aşağı yukarı), aynı kelimenin tekrarı (yavaş yavaş) ya da eklemeli (ev mev, kitap mitap) kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşturulan ifadelerdir.” şeklinde vermektedir (2015: 149).

Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri* isimli kitabında “tekrar” yerine “ikileme” terimini kullanmayı tercih etmiştir.

Banguoğlu, ikilemeyi “bağlam öbekleri” içerisinde ele almıştır ve tek başlarına kullanıldıklarında bir anlam içermediklerini belirtmiştir. “Sıfat ve zarf olarak kelimenin belirtme gücünü arttırmak için ikilenmesidir.” şeklinde ifade etmiştir. Bağlam öbeği kalıbında bulunan ikilemelerin aynı, zıt veya birbirleriyle ilişkilendirilebilecek kelimelerden oluştuğunu belirtmiştir (2015: 308).

Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*'nde ikilemeyi “Aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesidir.” şeklinde vermektedir. (1992: 82-83).

Korkmaz'ın ikileme tasnifi şu şekildedir:

- a. Aynı Kelimenin Tekrarı ile Kurulanlar
- b. Eş veya Yakın Anlamlı Kelimelerle Kurulanlar
- c. Zıt Anlamlı Kelimelerle Kurulanlar
- d. Aynı Kelimenin Önsesinin Değiştirilerek Tekrarlanması (1992: 82-83).

Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*'nde ikilemeyi “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma.” şeklinde açıklamaktadır (2002: 119).

Leyla Karahan, *Türkçede Söz Dizimi* kitabında ikilemeyi “Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur.” şeklinde ifade etmektedir. (Karahan, 2010: 60)

Yeni Uygur Türkçesi Gramerciliğinde:

Rıdvan Öztürk, *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* isimli eserinde ikilemelere tekrar grubu başlığında yer vermiştir. Tekrar grubunu “Aynı cinsten iki kelimenin eksiz yanyana getirilmesiyle oluşturulan sözcük grubu” olarak tanımlamaktadır. İkilemeler cümlede veya kelime gruplarında isim, sıfat ve zarf olarak kullanılmaktadır. Öztürk tekrar gruplarını kendi içerisinde unsurları aynı olan tekrar grubu, unsurları eş anlamlı tekrar grubu, unsurları zıt anlamlı tekrar grubu ve ilaveli tekrar grubu olmak üzere dört bölümde incelemektedir (2015: 128-129).

Muhammet Abliz Böreyar, *Toluk Ottura Mektep Okuğuçiliri Üçün Uygur Tili Bilimliri ve Meşikliri* isimli eserde ikileme için *cüp söz* terimini kullanır. Böreyar ikilemeyi “İki kelimenin belirli bir düzen ile sıralanmasıyla yeni ve daha geniş bir anlam oluşturmasına *cüp söz* denir.” şeklinde ifade etmiştir (2004: 93).

Abduk rim Baki, *Hazirki Zaman Uy ur Tili* isimli eserde ikileme için *c p söz* terimini kullanır. Abduk rim ikilemeyi “İki s zc g n benzer düzende sıralanmasıyla oluşan yeni ve daha geniş bir anlama sahip olan sözlere *c p söz* denir.” Şeklinde açıklamıştır (1983: 56-57).

Abdusalam Tohti, *Hazirki Zaman Uy ur Tili* isimli eserde ikileme için *c p söz* terimini kullanır. Tohti ikilemeyi “Yeni Uy ur Türkçesinde çoğunlukla iki tip kelimenin benzer anlamda sıralanmasıyla *c p söz* oluşur.” Şeklinde açıklamıştır.

1. C p sözleri oluşturan tamlamalar anlam bakımından birbiriyile iliŐkili sözcüklerdir. Yakın anlamlı olsalar da birbirine bağımlı değillerdir. Fakat benzer anlamları olması sebebiyle iki kelimenin birlikte kullanılması ortak bir anlamı ifade etmiştir. Tohti c p sözleri beş başlıkta incelemiştir (1985: 187).

- a. EŞ Anlama Gelen Kelimelerin Oluşturduğu C p Sözler
- b. Yakın Anlamlı ve Aynı Olayları Anlatan Kelimelerin Oluşturduğu C p Sözler
- c. Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu C p Sözler
- d. Somut ve Soyut İki Kelimenin Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan C p Sözler
- e. Taklid  Sözler ve İmlik Sözlerin T remesiyle Oluşan C p Sözler

2. C p sözler cümle de kalıŐlaŐmıŐ halde bulunmaktadırlar.

3. C p sözlerin oluşumundaki her iki kelime de ses bilgisi bakımından kendi içerisinde anlamlı ve bağımsız sözcük türlerinden meydana gelmektedir. Sözlerin yazımında araya kısa çizgi konulmaktadır (1985: 188).

Turdi E met, *Uy ur Tili* isimli eserde ikileme için *tekrariy söz* terimini kullanır. Uy ur Türkçesinde *tekrariy sözlerin*  nemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir. Tekrariy sözlerin çoğu nesnelere hareketlerini ve durumlarını ifade eden sözlerdir. Tekrariy sözleri oluşturan kelimeler sözlüklerde tek başlarına kullanılan ve anlamı bulunan kelimelerdir. Bu sözler cümlede anlamı güçlendirmeyi, derinleŐtirmeyi ve geniŐletmeyi sağlamaktadır (1981: 550-551).

Nesrulla, *Hazirki Zaman Uyğur Tili* isimli eserde ikileme için *cüp söz* terimini kullanır. Nesrulla ikilemeyi “İki tür sözün eş anlamda birleşmesiyle *cüp söz* oluşmaktadır.” şeklinde açıklamıştır. Nesrulla, ikilemeleri özellikleri bakımından üç ana başlık altında incelemiştir.

1. Cüp sözler oluşumları bakımından kendi içerisinde ilişkilidir. Yakın anlamları olsa da birbirine benzemezler. Birlikte kullanıldıklarında özel bir anlam ifade etmektedirler. Cüp sözler ifade edilen anlamı söz oluşumundaki iki kelimenin de ayrı ve geniş bir anlamı vardır. Cüp sözler anlam bakımından altı başlık altında incelenmiştir.

- a. Eş Anlamlı İki Kelimenin Oluşturduğu Cüp Sözler
- b. Yakın Anlamı Bulunan İki Kelimenin Oluşturduğu Cüp Sözler
- c. Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
- d. İlki Anlamlı İkincisi Anlamsız veya İlki Anlamsız İkincisi Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
- e. Birlikte Kullanıldığında Anlamı Bulunan Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
- f. Kafiye İki Ünlemin veya Yansıma Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler

2. Cüp sözler zaman içerisinde kalıplaşmıştır.

3. Cüp sözlerin oluşumunda her iki kelime de kendi içerisinde fonetik olarak bağımsızdır. Yazıda cüp sözlerin arasına kısa çizgi konulmaktadır (1981: 110-113).

Muhammetcan Mehmud vd., *Hazirki Zaman Uyğur Tili* isimli eserde ikileme için *cüp söz* terimini kullanmışlardır. Mehmud vd. ikilemeyi “İki veya bir kelimenin bağımsız olarak kullanılmayan bir tamlamayla ya da bağımsız olarak kullanılmayan iki tamlamayla kullanılmasıyla oluşan sözler *cüp söz* olarak adlandırılır.” şeklinde vermektedirler. İkilemeler yazılırken iki kelimenin arasına kısa çizgi konur. Cüp sözler incelenirken anlamlarına, kelimelerin tek başına kullanılıp kullanılmadıklarına ve sözcük türlerine dikkat edilerek incelenir.

Mehmud vd. ikileme tasnifi şu şekildedir:

Anlamlarına göre ikilemeler üç başlıkta incelenmiştir.

1. Eş Anlamlı veya Yakın Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
2. Birbiri Arasında İlişkisi Bulunan Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
3. Zıt Anlamlı Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler

İkilemelerin oluşumunda kullanılan kelimelerin bağımlı ve bağımsız şekilde kullanılıp kullanılmamasını üç başlık altında incelemiştir.

1. Birbirinden Bağımsız Kullanılabilen Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler
2. Kelimelerden Birinin Bağımlı Birinin Bağımsız Şekilde Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler
3. Birbirinden Bağımsız Kullanılmayan Kafiyele İki Kelimenin Oluşturduğu Cüp Sözler

İkilemeleri sözcük türlerine göre altı başlıkta incelemiştir.

1. İsimlerden Oluşan Cüp Sözler
2. Sıfatlardan Tüzülgen Cüp Sözler
3. Zamirlerden Oluşan Cüp Sözler
4. Fiillerden Oluşan Cüp Sözler
5. Zarflardan Oluşan Cüp Sözler
6. Ünlemlerden Oluşan Cüp Sözler (2010: 1348-1352).

Hemit Tömür, *Hazirki Zaman Uyğur Tili Grammatikisi* isimli eserde ikileme için *cüp söz* terimini kullanır. Tömür ikilemeyi “Cüp sözler benzer iki ayrı kelimenin birlikte kullanılmasıyla oluşan kelime gruplarıdır.” şeklinde açıklamıştır. Tömür cüp sözleri beş başlık altında incelemiştir.

Tömür’ün ikileme tasnifi şu şekildedir:

1. Aralarında Yakınlık Bulunan İki Kelimenin Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler.

İkilemeleri anlam bakımından şu şekilde incelemiştir:

- a. Eş Anlamlı Kelimelerin Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler
- b. Yakın Anlamı Bulunan Kelimelerin Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler
- c. Zıt Anlamlı Kelimelerin Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler

2. Bir Kelimenin Tekrar Edilmesiyle Oluşan Cüp Sözler
3. Bir Kelimenin Tek Başına Kullanılmayan Bir Kelimeyle Birlikte Kullanılmasıyla Oluşan Cüp Sözler
4. Kelimenin Başına “p” Veya “m” Sesiyle Başlayan Kafiyeyle Başka Bir Kelimenin Getirilmesiyle Oluşan Cüp Sözler
5. Birlikte Kullanıldığında Anlamı Bulunan Kelimelerin Oluşturduğu Cüp Sözler (2011: 27-29).

D. İkilemelerin Özellikleri

Anlatım gücünü arttırmak, anlamı kuvvetlendirmek ve cümleye ahenk kazandırmak amacıyla kelimelerin tekrar edilerek kullanılmasına ikileme denir. İkilemeler aynı, yakın ve zıt anlamlı kelimelerin tekrar edilmesiyle oluşmaktadır (Hatiboğlu, 1981: 9).

İkilemeleri oluşturan kelimeler arasında anlam ve ses bakımından bir yakınlık vardır. İkilemenin yapılabilmesi için en az iki kelimenin yanyana gelmesi gereklidir (Aydın, Karaman, 2019: 261).

İkilemeler cümlede anlamı kuvvetlendirmenin yanı sıra cümlede nesne ve harekete çokluk, süreklilik ve beraberlik anlamı kazandırır (Karahana, 2013: 60).

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde ikilemelerde temel unsur ve yardımcı unsur ilişkisi yoktur. İkilemeyi oluşturan kelimeler eşit güçtedir (Erenoğlu, 2013: 134).

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki ikilemeler ikinci kelimenin başına m- veya p- sesinin gelmesiyle oluşabilir (Erenoğlu, 2013: 134).

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki ikilemelerde hece sayısının eşit olmadığı durumlarda hece sayısı az olan kelimenin hece sayısı fazla olan kelimedenden önce geldiği görülmektedir (Erenoğlu, 2013: 135).

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki ikilemelerde hece sayısının eşit olduğu durumlarda ünlüyle başlayan kelimenin ünsüzle başlayan kelimedenden önce geldiği görülmektedir (Erenoğlu, 2013: 135).

Türkiye Türkçesinde ikilemeler genel olarak kalıplaşmış bir şekildedir. Kalıplaşmış olan ikilemelerde kelimelerin yeri değiştirilemez. İkilemeleri oluşturan kelimelerin bazıları tek başına bir anlam oluşturmazken birlikte kullanıldığında istenilen anlamı vermektedir (Çoraklı, 2001: 54).

Yeni Uygur Türkçesinde kalıplaşmış şekilde bulunan ikilemeler olduğu gibi yerleri değişiklik gösteren ikileme örnekleri de görülmektedir (Erenoğlu, 2013: 135).

Yeni Uygur Türkçesinde Türkiye Türkçesiyle aynı sıralamada bulunan ikileme örnekleri olduğu gibi farklı sıralamada bulunan ikileme örnekleri de görülmektedir (Erenoğlu, 2013: 135).

İkilemeler sözcük dizimi içerisinde isim, zamir, sıfat ve zarf görevinde bulunabilirler (Karahana, 2013: 61).

Türkçe kökenli ikilemeler genel olarak taklidi seslerin tekrar edilmesiyle oluşmaktadır. İkilemeler Türkçe kelimelerden oluşabileceği gibi yabancı iki kelimenin birlikte kullanılmasıyla oluşabilmektedir. İkilemeler Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin birlikte kullanılmasıyla da oluşabilmektedir (Hatiboğlu, 1981: 18-19).

E. İkilemeler ile İlgili Yapılan Çalışmalar

a. Kitaplar

Ana Hatlarıyla Türk Grameri isimli eser 1940 yılında Tahsin Banguoğlu tarafından yazılmıştır. Eser 1974 senesinde olgunlaştırılarak *Türkçenin Grameri* adıyla tekrar yayımlanmıştır. Banguoğlu, ikilemeleri “bağlam öbekleri” başlığında incelemektedir. Bu bölümde ikilemelerin özellikleri anlatılmaktadır.

Türk Dilbilgisi isimli eser 1945 yılında Ahmet Cevat Emre tarafından yazılmıştır. Eserde ikileme tanımına ve ikilemenin özelliklerine yer verilmiştir.

Türk Dil Bilgisi isimli eser 1958 yılında Muharrem Ergin tarafından yazılmıştır. Ergin, eserde ikilemeleri “tekrarlar” başlığı altında incelemektedir. Bu bölümde ikilemelerin özellikleri anlatılmaktadır.

Türkçe Dilbilgisi isimli eser 1963 yılında M. Kaya Bilgegil tarafından yazılmıştır. Yazar eserde ikilemelerin özelliklerine ve kendi tasnif çalışmasına yer vermektedir.

Türk Dilinde İkileme isimli eser 1981 yılında Vecihe Hatiboğlu tarafından yazılmıştır. İkileme hakkında geniş ve ayrıntılı bir çalışma yapılmıştır.

Grammer Terimleri Sözlüğü isimli eser 1992 yılında Zeynep Korkmaz tarafından yazılmıştır. Korkmaz, eserde Türk dili alanında kullanılan Türkçe terimleri açıklamaktadır. Eserde ikileme terimine de yer verilmektedir. Korkmaz, kendi tanım ve tasnif çalışmasına yer vermektedir.

Yeni Uygur Türkçesi Grameri isimli eser 1994 yılında Rıdvan Öztürk tarafından yazılmıştır. Öztürk, ikilemeleri “tekrar grupları” başlığı altında incelemektedir. Bu bölümde ikilemelerin özellikleri anlatılmaktadır.

Türkçe Dilbilgisi isimli eser 2000 yılında Mehmet Hengirmen tarafından yazılmıştır. Yazar eserde ikilemelerin özelliklerine ve kendi tasnif çalışmasına yer vermektedir.

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü isimli eser 2002 yılında Berke Vardar tarafından yazılmıştır. Eserde ikileme terimine de yer verilmektedir.

Türkçede Söz Dizimi isimli eser 2010 yılında Leyla Karahan tarafından yazılmıştır. Karahan, ikilemeleri “tekrar grupları” başlığında incelemektedir. Bu bölümde ikilemenin özelliklerine yer vermektedir.

Çağdaş Türk Dili isimli eser 2013 yılında Süer Eker tarafından yazılmıştır. Eker, ikilemeleri “tekrar grupları” başlığı altında incelemektedir. Bu bölümde ikilemelerin özellikleri anlatılmakta ve yazarın kendine ait tasnif çalışması yer almaktadır.

Anadilimizin Söz Denizinde isimli eser 2014 yılında Doğan Aksan tarafından yazılmıştır. Aksan, eserde ikileme tanımına yer vermiştir.

Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü isimli eser 2015 yılında Ahmet Buran tarafından yazılmıştır. Eserde ikileme terimine de yer verilmektedir.

Uygur Tili isimli eser Turdi Eşmet tarafından 1981 yılında yazılmıştır. Eserde ikileme tanımına ve ikilemelerin özelliklerine yer verilmiştir.

Hazirki Zaman Uygur Tili isimli eser 1981 yılında Nesrulla tarafından yazılmıştır. Yazar eserde ikilemelerin özelliklerine ve kendi tasnif çalışmasına yer vermiştir.

Hazirki Zaman Uygur Tili isimli eser 1983 yılında Abdükérim Baki tarafından yazılmıştır. Eserde ikileme tanımına da yer verilmektedir.

Hazirki Zaman Uygur Tili isimli eser 1985 yılında Abdusalem Tohti tarafından yazılmıştır. Eserde ikilemenin tanımına ve özelliklerine yer verilmiştir. İkilemenin özellikleri anlatıldıktan sonra tasnif çalışmasına yer verilmiştir.

Toluş Ottura Mektep Okuğuçiliri Üçün Uygur Tili Bilimliri ve Meşikliri isimli eser 2004 yılında Kérimcan Abduréhim editörlüğünde yazılmıştır. Eserde ikileme tanımı yapıldıktan sonra tasnif çalışmasına yer verilmiştir.

Hazirki Zaman Uygur Tili isimli eser Arslan Abdulla Tehur editörlüğünde 2010 yılında yazılmıştır. Eserde ikilemenin tanımı ve özellikleri hakkında bilgiler verilmiştir. İkileme hakkında bilgiler verildikten sonra ikileme tasnifine yer verilmiştir.

Hazirki Zaman Uyğur Tili Grammatikisi isimli eser 2011 yılında Hemit Tömür tarafından yazılmıştır. Eserde ikilemenin özelliklerine ve tasnif çalışmasına yer verilmiştir.

b. Tezler

b.1. Yüksek Lisans Tezleri

Türkçe ve Almanca'daki İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Alman Dili Anabilim Dalı'nda 1991 yılında Ahmet Akyol danışmanlığında Şahbender Çoraklı tarafından hazırlanmıştır.

Eski Uyğur Türkçesinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2002 yılında Mehmet Gece danışmanlığında Serkan Şen tarafından hazırlanmıştır.

Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri başlıklı yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda 2004 yılında İsmet Cemiloğlu danışmanlığında Sema Bayraktar tarafından hazırlanmıştır.

Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması başlıklı yüksek lisans tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 2007 yılında Nergis Biray danışmanlığında Hatice Uygun tarafından hazırlanmıştır.

Atilla İlhan'ın Kurtlar Sofrası Adlı Romanında Geçen İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2009 yılında Mehmet Özmen danışmanlığında Yasemin Çürük tarafından hazırlanmıştır.

Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerindeki İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve

Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2009 yılında Deniz Abik danışmanlığında Nimet Ceylan tarafından hazırlanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda 2010 yılında Hatice Şahin ve Emine Yılmaz danışmanlığında Meltem Can tarafından hazırlanmıştır.

Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2011 yılında Serkan Şen danışmanlığında Hasan Tunca tarafından hazırlanmıştır.

Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2012 yılında Ferruh Ağca danışmanlığında Emrah Bozok tarafından hazırlanmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 1.Cildindeki İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2013 yılında Musa Duman danışmanlığında Tuğba Sağlamgöncü tarafından hazırlanmıştır.

Türkmen Türkçesinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 2013 yılında Hatice Tören danışmanlığında Hüseyin Bozkurt tarafından hazırlanmıştır.

Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri'nin İkilemeler Açısından Mukayesesi başlıklı yüksek lisans tezi Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2014 yılında Serdar Yavuz danışmanlığında Haki Tabcu tarafından hazırlanmıştır.

Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2014 yılında Ferhat Karabulut danışmanlığında Sinem Küçükağaoğlu tarafından hazırlanmıştır.

Kazak Türkçesi-Türkmen Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler: Karşılaştırmalı Bir Çalışma başlıklı yüksek lisans tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı'nda 2014 yılında Ferhat Karabulut danışmanlığında Elanur Kazanlar tarafından hazırlanmıştır.

Kemal Tahir'in Romanlarındaki İkilemelerin Türkçe Öğretimi Bakımından Değerlendirilmesi başlıklı yüksek lisans tezi Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda 2016 yılında Jale Öztürk danışmanlığında Kadir Korkutan tarafından hazırlanmıştır.

Özbek Edibi Sabir Abdulla'nın "Mevlana Mukimiy" Adlı Eseri: Gramer (İkilemeler), Transkripsiyon, Aktarma başlıklı yüksek lisans tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 2016 yılında Ceyhun Vedat Uygur danışmanlığında Mehmet Karakuyu tarafından hazırlanmıştır.

Uygur Yazar Uçkun Ömer'in "Uygur Halk Tarihi Koşaklırı" Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Eserdeki İkilemelerin İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı'nda 2016 yılında Uğur Gürsu danışmanlığında Yılamu Asıma tarafından hazırlanmıştır.

Özbek Destanlarında İkilemelerin Derlem Temelli İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tezi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda 2019 yılında Ahmet Karadoğan danışmanlığında Figen Pektaş tarafından hazırlanmıştır.

Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası) başlıklı yüksek lisans tezi Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda 2019 yılında Mağfiret Kemal Yunusoğlu danışmanlığında Sümbül Begüm Yıldız tarafından hazırlanmıştır.

Kşanti Kılguluk Nom Bitig ve Daşakarmapathāvadānamālā'da İkillemeler başlıklı yüksek lisans tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Programı'nda 2019 yılında Mehmet Ölmez danışmanlığında Simge Sevim tarafından hazırlanmıştır.

Orhan Pamuk'un Romanlarında İkillemeler başlıklı yüksek lisans tezi Manisa'da Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2019 yılında Ayşe İlker danışmanlığında Özge Çeşmeci Örek tarafından hazırlanmıştır.

Fahri Erdinç ve Romanlarında İkillemeler başlıklı yüksek lisans tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2019 yılında Ayşe İlker danışmanlığında Deniz Dolaman tarafından hazırlanmıştır.

Hasan Ali Toptaş'ın Hikâyelerinin Deyimler İkillemeler ve Özdeyişler Bakımından İncelenmesi başlıklı yüksek lisans tezi İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda 2019 yılında Dinara Duisebayeva danışmanlığında Perihan Onat tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkillemeler başlıklı yüksek lisans tezi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2019 yılında Ahmet Karadoğan danışmanlığında Özlem Merve Aksoy tarafından hazırlanmıştır.

Nurullah Ataç'ın Günce I-II Adlı Denemelerinde Geçen İkillemeler başlıklı yüksek lisans tezi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve

Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2019 yılında Ayşe Nur Sır Dünder danışmanlığında Fatma Betül Kavas tarafından hazırlanmıştır.

Türkiye Türkçesi Ağızlarında İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı'nda 2020 yılında Hakan Akca danışmanlığında Öznur Sivri tarafından hazırlanmıştır.

“Sabahattin Ali'nin Romanlarında İkilemeler” başlıklı yüksek lisans tezi Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2021 yılında Ahmet Adıgüzel danışmanlığında Tansu Çekiç tarafından hazırlanmıştır.

İslami Dönem Uygur Harfli Türkçe Metinlerde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2021 yılında Hüseyin Yıldız danışmanlığında Ayşe Altıkulaçoğlu tarafından hazırlanmıştır.

Daśakarmapathāvadānamālā'da İkilemeler ve İkilemelerin İşlevleri başlıklı yüksek lisans tezi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2021 yılında Hacer Tokyürek danışmanlığında Melek Kara tarafından hazırlanmıştır.

Manas Destanı'nda İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı'nda 2021 yılında Mehmet Özeren danışmanlığında Mehmet Çiftçi tarafından hazırlanmıştır.

Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Ordu'da Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda 2021 yılında Abdulkadir Öztürk danışmanlığında Büşra Akkuş tarafından hazırlanmıştır.

Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı Adlı Romanında İkilemeler başlıklı yüksek lisans tezi Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı'nda 2022 yılında Nesrin Güllüdağ danışmanlığında Ali Ekber İpek tarafından hazırlanmıştır.

b.2. Doktora Tezi

Eski Türkçede (VIII.XII. yüzyıl) İkilemeler başlıklı doktora tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2021 yılında Erhan Aydın danışmanlığında Ahmet Karaman tarafından hazırlanmıştır.

b.3. Makaleler

Hasan Eren'in "İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında" isimli çalışması 1948 yılında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Saadet Çağatay'ın "Uygurcada Hendiadyoinler" isimli çalışması 1940-1941 yılları arasında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin yayımladığı Yıllık Araştırmalar Dergisi'nin I. sayısında yayımlanmıştır. Bu makale daha sonra Çağatay'ın makalelerinin bir araya getirildiği kitapta 1978 yılında bir kez daha yayımlanmıştır.

Osman Nedim Tuna'nın "Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi" isimli çalışması 1982-83 yılları arasında Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten'de yayımlanmıştır.

Osman Nedim Tuna'nın "Türkçede Tekrarlar" isimli çalışması 1948 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Tuncay Böler'in "Çaştani Bey Hikâyesi'ndeki İkilemeler ve Türkçede İkilemelerin Eskiliği Meselesi" isimli çalışması 2010 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Erkan Hirik'in "Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları" isimli çalışması 2018 yılında Türkiyat Mecmuası'nda yayımlanmıştır.

Erdoğan Yücel'in "Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Türkçe ve Almanca İkilemeler" isimli çalışması 2016 yılında Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Cevdet Coşkun'un "Tümceye Kattığı Anlam Bağlamında İkilemeler" isimli çalışması 2020 yılında Homeros dergisinde yayımlanmıştır.

Erhan Aydın ve Ahmet Karaman'ın birlikte yazdıkları "Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler" isimli çalışmaları 2019 yılında Journal of Old Turkic Studies'de yayımlanmıştır.

Mehmet Ali Ağakay'ın "İkizlemeler Üzerine" isimli çalışması 1953 yılında Türk Dili dergisinde yayımlanmıştır.

Figen Güner Dilek'in "Altay Türkçesinde İkilemeler" isimli çalışması 2004 yılında Bilig dergisinde yayımlanmıştır.

Ercan Alkaya'nın "Orta ve Doğu Karadeniz Ağızlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme" isimli çalışması 2008 yılında Electronic Turkish Studies'de yayımlanmıştır.

Bülent Özkan'ın "Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar" isimli çalışması 2011 yılında Electronic Turkish Studies'de yayımlanmıştır.

Hüseyin Durgut 2004 yılında, Türk Dil Kurumu V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı'na "Türkiye Türkçesinde İkilemelerde Kalan Arkaik Kelimeler" isimli çalışması ile katılmıştır.

Fethi Kayalar'ın "Türkçe ve İngilizcedeki İkilemelerin Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması" isimli çalışması 2017 yılında Electronic Turkish Studies'de yayımlanmıştır.

Yasemin Çürük'ün "İkilemelerin Kapsamı" isimli çalışması 2016 yılında Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Zuhal Kargı Ölmez'in "Kutadgu Bilig'de İkilemeler" isimli çalışması 1997 yılında Türk Dilleri Araştırmaları dergisinde yayımlanmıştır.

Erhan Aydın'ın "Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler" isimli çalışması 1997 yılında Türk Dili dergisinde yayımlanmıştır.

Sevgi Öztürk'ün "Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler" isimli çalışması 2008 yılında Elektronik Türkçe Çalışmaları'nda yayımlanmıştır.

Mehmet Yastı'nın "Türkçe Deyimlerde Geçen İkilemelerin Ses ve Şekil Özellikleri" isimli çalışması 2007 yılında Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmıştır.

Mustafa Ağca'nın "Türkçede Bir Söz Türetim Yöntemi ve Gramatikal İşaretleyici Olarak Yineleme" isimli çalışması 2017 yılında Türkbilig'de yayımlanmıştır.

Şahbender Çoraklı'nın "Türkçe'nin Yaratma Gücü: İkilemeler (II) isimli çalışması 2005 yılında Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi'nde yayımlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLAMLARINA GÖRE İKİLEMELER

1.1. Aynı Kelimenin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde ikilemelerin bir kısmı aynı kelimenin tekrar edilmesiyle oluşmaktadır. Aynı kelimenin tekrarıyla oluşan ikileme örnekleri şu şekildedir:

- **Aççik-aççik** çöplerni yep

Tamaqlirim téşildi (UHDB, 152).

Acı acı otları yiyip,

Damaklarım şişti (UHDB, 163).

- **Arilap-arilap** köziğe çiraylık körüngen örüklerni ağriğa sélivalidu (ÇUHS, 42).

Arada sırada gözüne güzel görünen kayısıları ağzına koyuyordu (ÇUHS, 43).

- **Asta-asta** köñli bir birige çüşüp aşık-meşuk bolup kaldı (UHDB, 170).

Yavaş yavaş birbirlerine gönlü düşüp âşık maşuk oldular (UHDB, 206).

- **Cimcit koça, aydiñ keçe,**

Bulaq boylap bağçe-bağçe,

Yultuz sanap tañ atkiçe,

Oynap ötken çağlar kaldı (AÖŞ, 344).

Sessiz sokak, aydın gece,

Bulak dolaşp bahçe bahçe,

Yıldız sayıp tana kadar,

Oynayıp geçen çağlar kaldı (AÖŞ, 345).

• *Ƙuyaş yüzige kir ƙonmas,*
Ümitniñ ƙaniti sunmas.
Yoluñdin nāümit bolmaƙ
*Maña **bigāne-bigāne** (AÖŞ, 390).*
Güneş yüzüne kir konmaz,
Ümidin kanadı kırılmaz.
Yolundan ümitsiz olmak
Bana bîgâne-bîgâne (AÖŞ, 391).

• *Elƙisse, Ğan Ğoca işençilik dep tallıƙan ƙırık bir mehrimini sepke tizip dadisiniñ*
*aldidin **bir-bir** ötküzdi (UHDB, 83).*
Elkissa: Han Hoca güvenip seçtiği kırk bir yiğidi sıraya dizip, babasının huzurundan teker teker geçirdi (UHDB, 105).

• *Bu ƙızıl kiygen tamam ƙızlar kénizekim méniñ,*
Cilve-cilve her teref sed baƙı gülgündür bugün (UHDİ, 165).
Bu kırmızı giyinen bütün kızlar cariyem benim,
Cilveli cilveli her taraf bahçenin duvarı kırmızı bugün (UHDİ, 165).

• *Béşiƙa bir **cul-cul** ƙalpaƙni kiyip, tiziƙa öçke térisidin tizlik, putiƙa çoruk tartiptu*
(UHDİ, 169).
Başına bir eski yırtık kalpak giyip, dizine keçi derisinden dizlik çekmiş, ayağına çarık giymişti (UHDİ, 169).

• *Ğalayıƙlar **fevc-fevc** tamaşe üçün moytuñziniñ etrapıƙa yiƙildi (UHDİ, 26).*
Halk olayı görmek için dalga dalga infaz alanına toplandı (UHDİ, 26).

• *Su kélur **güldür-güldür**,*
Söyginim ƙızılgüldür (UHDB, 242).
Su gelir gürül gürül,
Sevgilim kızıl güldür (UHDB, 264).

• *Men tuƕulup oynap ösken*

Ƙizilgöldek bağlar ƙaldi

İgiz-igiz hoy çiraylık

Yākut taşlık tağlar ƙaldi (AÖŞ, 342).

Doğup oynayıp büyüdüğüm

Kızıl gül gibi bağlar kaldı.

Yüksek yüksek pek hoş,

Yakut taşlı dağlar kaldı (AÖŞ, 343).

• *Çıksam turidu **ƙatar-ƙatar** mektep dervazisida...* (UŞNŞ, 348).

Çıksam durur sıra sıra okul kapısında... (UŞNŞ, 349).

• *İsmiñ néme, ey kiçik bala?*

*Oynişiñ **katta-katta**.*

Yoğ ƙoluñda hepdiyikiñ

Yoğ diliñda bir tilikiñ (MEŞ, 352).

Adın ne, ey küçük çocuk?

Eğlencen pek haşmetli,

Yok elinde hiç kitabın,

Yok gönlünde bir dileğın (MEŞ, 144).

• *Goya **ƙat-ƙat** bulutlar,*

Çak-çékidin söküldi (UHDB, 89).

Sanki kat kat bulutlar,

Yerlerinden söküldü (UHDB, 111).

• *Azad-erkin üzüp yürgen suda altun bélikliriñ,*

*Milyon sirlar yoşurunğan **ƙatlam-ƙatlam** cayliriñ bar* (UŞNŞ, 192).

Suda özgürce yüzüp duran altın balıkların,

Milyonlarca sırrın saklandığı kat kat yerlerin var (UŞNŞ, 193).

• *Ağçi ana bu sözni işitip, közlerini **ƙayta-ƙayta** sürtüp: “Ğeripmu sen balam, közidin ƙeridi ağçi anañ” –dep Ğeripniñ köz yeşini sürtüp hal-ehval soridi* (UHDB, 188).

Dadı Ana bu sözü duyup gözlerini tekrar tekrar ovalayıp: “Garip misin yavrum, gözden gitti Dadı Anan” diye Garib’in gözyaşlarını silerek hâlini ahvâlini sordu (UHDB, 220).

• *Ol Yüsüp Ehmet kebi bopsenki çahka muptila,*
Ķetre-Ķetre yerge tamğan közdiki berişan balam (UHDB, 440).
Yusuf Ahmet gibi olmuşsun kuyuya müptelâ,
Katre katre yere damlayan göz bebeğim oğlum (UHDB, 470).

• *Restilerde Ķevet-Ķevet binalar,*
Bir-biriğe riĶabetlik munarlar (UŞNŞ, 422).
Dar sokaklarda kat kat binalar,
Birbiriyle rekabette/ yarışan kuleler (UŞNŞ, 423).

• *ÇiraĶ otida pervâne*
Köyer merdâne-merdâne,
Güzel vesliñge ey dilber
Bolay Ķurbâne-Ķurbâne (AÖŞ, 388).
Çerağ ateşinde pervane,
Yanar merdane-merdane,
Sana kavuşmağa ey sevgili,
Olayım kurbane-kurbane (AÖŞ, 389).

• *Su kélur layin-layin,*
Sendin ĶandaĶ ayrilayin (UHDB, 242).
Su gelir çamur çamur,
Senden nasıl ayrılalım (UHDB, 265).

• *Lékin oylap séni herdem, yürekler lehte-lehte Ķun,*
Ķaçan bolğay muyesser maña bağ içide reyhanım (UŞNŞ, 159).
Lakin düşünüp seni her an, yürekler oluk oluk kan,
Ne zaman nasip olacak bana bağ içinde reyhanım (UŞNŞ, 160).

• *Çişi ünçe kelem kaşlık,*
Közi mestane-mestane (UHDB, 314).
Dişi inci, kalem kaşlı,
Gözleri mestane mestane (UHDB, 355).

• *Buğa-maral pada-pada*
Oynap yürüngen saylar kaldı.
Tağ bağrida oynap sekrep
Botçaqlar taylar kaldı (AÖŞ, 342).
Boğa maralın sürü sürü
Oynayıp koştugu çaylar kaldı.
Dağ bağrında oynayıp zıplayan
Kuzucuklar taylar kaldı (AÖŞ, 343).

• *Yürek boldi pare-pare,*
Bu dertlerge barmu çare (UHDB, 174).
Yürek oldu parça parça,
Bu dertlere var mı çare (UHDB, 209).

• *Biz uniñ bilen pat-pat uçuruşup turumiz* (YUTS, 316).
Biz onunla sık sık karşılaşıyoruz (YUTS, 316).

• *Barda polduruñ-polduruñ, yokta karap olturuñ* (UAD, 116).
Varken bol bol (kullanın), yokken bakıp oturun (UAD, 116).

• *Ƙazan poruƘ-poruƘ kaynaydu* (YUTS, 325).
Kazan fokur fokur kaynıyor (YUTS, 325).

• *Şeher yoliğa karşı alğuçi yurt ehli sep-sep bolup tizildi* (UHDB, 203).
Şehir yolunda karşılayan yurt ehli saf saf olup dizildi (UHDB, 233).

• *Yar körsitip camalini,*
Kélur seylane-seylane (UHDB, 194).

Yâr gösterip cemalini,
Geliyor cilveli cilveli (UHDB, 226).

• *Şavķunluk yamğurdin sim-sim yamğur yaman* (UA, 550).
Sağanak (gürültülü) yağan yağmurdan, çisil çisil yağan yağmur kötü (UA, 550).

• *Ananiñ saçını tal-tal yoluşup,*
Atani görğiçe tirik koğluşup (AÖŞ, 682).
Ananın saçını tel tel yolup,
Babayı mezara diri yollayıp (AÖŞ, 683).

• *Mañlaydin aķmisa taram-taram ter,*
Kökermes héçkaçan bahardi mu yer.
Bilim menzili mu taşliķ, davanliķ
Niçük alğay medal ceñdin kaçar er (AÖŞ, 506).
Alnından akmasa damla damla ter,
Gögermez hiçbir zaman baharda yer.
Bilim menzili de taşlı, geçitli
Nasıl alır madalya cenkten kaçan er (AÖŞ, 507).

• *Çekmen kiygen erlerniñ*
Ceñge kirgen şirlarniñ
Her tüp kariğay tüvide
Tamça-tamça kani bar (AÖŞ, 302).
Yırtık elbise giyen erlerin,
Cenge giren arslanların
Her tür çam dibinde,
Damla damla kanı var (AÖŞ, 303).

• *Hezinidin tavaķ-tavaķ ünçe-mervayit aldurdi* (UHDB, 256).
Hazineden tabak tabak inciler aldırdı (UHDB, 276).

• *Tekrar-tekrar soraymiz* (YUTS, 398).

Tekrar tekrar istiyoruz (YUTS, 398).

• *Ƙulliriñga **türlük-türlük** nimet yaratip,
Nimitiñni bendeñge elvan eyliidiñ* (UHDİ, 103).

Kullarına türlü türlü nimet yaratıp,
Nimetini bendene elvan eyledin (UHDİ, 103).

• *Resmiy poyizdek yasaptu **uşşak-uşşak** köp vagon,
Birini birsige çetip yolğa tizip bergen uzun* (UŞNŞ, 458).

Gerçekten tren gibi yapmış ufak tefek çok vagon,
Birini diğereine takıp yola dizip vermiş uzun (UŞNŞ, 459).

• *Ahiri özümge **uzun-uzun** çüşendürüşlerni bérişke, nekil-misal keltürüşke, hékaye-
temsil sözleşke toğra keldi* (ÇUHS, 276).

Sonunda uzun uzun açıklamalarla izah etmeye, örnekler vermeye, hikâye ve masal anlatmaya mecbur oldum (ÇUHS, 277).

• *Éçildi yerniñ siri hañçi erler téridin,
Yéni-yéni hoş hever kélur Ƙumul şeridin* (AÖŞ, 424).

Açıldı yerin sırrı, hancı erlerin terinden,
Yeni yeni hoş haber gelir Kumul şehrinden (AÖŞ, 425).

• *İgiz tağniñ yan bağrida,
Sular ékip her yanda,
Ƙuşlar sayrap keñ koynida,
Yéşil-yéşil kırlar kaldı* (AÖŞ, 342).

Yüksek dağın yan bağrında,
Sular akıp her yanında,
Ƙuşlar sayrayıp geniş koynunda,
Yeşil yeşil kırlar kaldı (AÖŞ, 343).

• *Camāliñ nürile birdem
Münevver eyliseñ külbem,*

Sa'ādet şu idi meñgü
Maña yigāne-yigāne (AÖŞ, 390).
Yüzün nuruyla bir an,
Aydınlatsan kulübem,
Ebedî saadet buydu
Bana yegâne-yegâne. (AÖŞ, 391).

• *Biz taşlıduķ karlıķ yézip, bezmi etsile izzet kılip,*
Düşmenliri hesret kılip, kan yiglisunler zar-zar (UŞNŞ, 296).
Biz bıraktık karlık yazıp, meclisi kurun hürmet edip,
Düşmanları dert çekip, kan ağlasın hüngür hüngür (UŞNŞ, 297).

1.2. Eş ya da Yakın Anlamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde ikilemelerin kuruluşunda eş ya da yakın anlamlı kelimelerin birlikte kullanılması sıkça görülen bir durumdur. Eş ya da yakın anlamlı kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşan ikilemeler şu şekildedir:

• *Bar ikenmiş қоş kezek aça-siñil,*
Bir-biridin üz, güzel hem aķ köñül (AÖŞ, 574).
Var imiş ikiz abla kız kardeş,
Birbirinden güzel ve iyi kalpli (AÖŞ, 575).

• *Atañ bolsa cañgalda,*
Aç-yaliñaç şamalda,
Otun késip āvāre,
Yétip kélur zavalda (AÖŞ, 314).
Baban ise odunda,
Aç çıplak rüzgârda.
Odun kesip avare,
Yetişip gelir akşam (AÖŞ, 315).

• *Hayvan balisi baķsañ aģzi-burnuñni yağ éter, adem balisi baķsañ aģzi-burnuñni*
ķan éter (UA, 254).

Hayvan yavrusunu baksan, ağzını burnunu yağ eder, insan evladını baksan ağzını burnunu kan eder (UA, 254).

• *Karniyini buğup, éğiz-burunlirini çişlep, közni yumup-açkuçe u küçükni kanğa buyivetti* (ÇUHS, 406).

Boğazına saldırıp, ağzını burnunu ısırıp, göz açıp kapayınca kadar o yavru köpeği kana buladı (ÇUHS, 407).

• *Oylimigan yerde bu aka-siñil uçrişip, hañ-tañ bolup bir birige karşıti* (UHDB, 6).
Hiç beklemediği bir anda bu iki kardeş birbiriyle karşılaştı ve şaşkınlıktan birbirlerine baktığı hâlde donup kaldı (UHDB, 17).

• *Ar-nomus taptalsa şunçe meyli mu,*
Ana yurt depselse şunçe meyli mu (AÖŞ, 578).
Ar namus bu kadar çiğnense olur mu,
Ana yurt bu kadar çiğnense olur mu (AÖŞ, 579).

• *Bova, cénim bova, hatircem bol, arzu-muradiñ gül-çéçek açtı* (ÇUHS, 222).
Dede, canım dede! Endişelenme! Dileğinin çiçekleri açtı (ÇUHS, 223).

• *Behtsiz sürgünler yürekliridiki dert-elem, kayğu-hesret, arzu-tileklirini éytişip,*
çaresiz kalğan el yurti bilen ahırki mertive piğan içide hoşlaştı (UHDB, 1)
Bahtsız sürgünler yüreklerindeki dert-elem, kaygı-hasret ve arzu-dileklerini yakınlarına anlatarak çaresiz kalan yurduyla son defa vedalaştı (UHDB, 12)

• *“Pökançiñ men bolay!” dep çıktı Séyit Eħmet dégen callad,*
Buniñ zalimliki el içide aşkara-ayan boldi (UŞNŞ, 252).
“Yalakan ben olayım!” diye çıktı Seyit Ahmet denen cellat,
Bunun zalimliği halk içinde apaçık ayan oldu (UŞNŞ, 253).

• *Ata-ana kandağ bolsa, bala şundağ* (UAD, 107).
Ana baba nasılsa, çocuk da öyle olur (UAD, 107).

- *Ata-ana baliniñ eyniki* (UA, 69).

Ana baba çocuğun aynası(dır) (UA, 69).

- *Ular ata-bala kol utuşup deryağa kirdi* (UHDİ, 101).

Onlar baba oğul el ele verip nehre girdiler (UHDİ, 101).

- *Añlisam ikki yaqtikilerniñ uzak yıllardin buyan tartқан derd-muşeķķet, azap-külpetliri bir-biriniñkidin kelişmaydiken* (ÇUHS, 204).

Duyduğuma göre iki tarafın yıllardır çektiği dertler, sıkıntılar da birbirinden farklı değildi (ÇUHS, 205).

- *Alğan yigit bir terepke kétermikin?!...*

Keýnanidin azar-külpet yétermikin?!... (UŞNŞ, 200).

Evlenen yiğit bir tarafa gider mi ki?

Kaynanadan azar-külfet gelir mi ki? (UŞNŞ, 201).

- *Bala-ķaza yalguz yürmeydu* (UA, 88).

Kaza bela yalnız yürümez (UA, 88).

- *Haram kilingaç beht-saadet,*

Dunya ularğa bolğan cehennem (UŞNŞ, 356).

Haram kılındığı için baht saadet,

Dünya onlara olmuş cehennem (UŞNŞ, 357).

- *Neççe vaķittin yüz öripen beht-teley emdi yar* (UŞNŞ, 128).

Ne zamandır yüz çeviren baht talih şimdi yâr (UŞNŞ, 128).

- *Boy-isket, reñ-çiray, hulķ-micez chehettimu ayrivalgusiz halda oħşaşliķi bilen hemmini heyran kalduratti* (ÇUHS, 208).

İkisinin boyunun posunun, yüzünün gözünün, huyunun suyunun ayırt edilemeyecek derecede benzer olması herkesi hayrete düşürüyordu (ÇUHS, 209).

• *Kızıñizniñ boy-turki, çirayi nevremge bek oħşaydiken, huş boldum. Oħşığini üçün köñlüm yine buzuldi* (ÇUHS, 360).

Kızınızın boyu posu, yüzü torunuma çok benziyor, mutlu oldum; benzediği için yine içim sızladı (ÇUHS, 361).

• *Senki zulmet içide kuyaş,
Nurliriñdin alem meişet.
Her qedimiñ büyük bir yaşaş,
Çekseñmu ger capa-muşekket* (MEŞ, 336).

Sen ki karanlık içinde güneş,
Nurlarınla huzurlu âlem.
Her adımın büyük bir yaşam,
Çeksen gerçi cefa meşakkat (MEŞ, 134).

• *Köz yumup açkunçe çüştü saç-sakalimğa kirav,
Emdi hergiz sayrimas bu bağda köklem bulbuli* (AÖŞ, 396).
Göz açıp yumana kadar düştü saç sakalıma kırağı,
Şimdi asla sayramaz bu bağda bahar bülbülü (AÖŞ, 397).

• *Çaç-sakalliri uçtek akarğan kişiler ikkidin, üçtin boluşup parañlişip oturidiğan
kona orunduklarda mana emdi aķ kuşkaçlar ikkidin, üçtin, boluşup viçirlap
olturuşatti* (ÇUHS, 408).

Saçları sakalları bembeyaz olan insanların ikişer üçer bölünerek sohbet ettiği eski banklarda işte şimdi ak serçeler ikişer üçer bölünmüş ötüşüyordu (ÇUHS, 409).

• *U étini suğargaç, türül-türül dolğunlinip ékivatқан derya süyige қарap öz yurtini,
dost-ağınlirini séginip turğınida, arқа teripidin bir top қızlarniñ қақақlap külgen
avazi añlandi* (UHDİ, 61).

Atını suvarırken büklüm büklüm dalgalanıp akmakta olan nehrin suyuna bakıp kendi yurdunu, eşlerini dostlarını düşünürken arka taraftan bir grup kızın kahkaha atıp gülüşüklerini duydu (UHDİ, 61).

• *U künlerniñ biride tuğulğan yurti ve **dost-buraderliri** bilen hoşlişip seperge atlinip, yol yürüp, yol yürgendimu mol yürüp, adem ayığı tegmigen **çöl-bayavanlarni** kézip, kum döñliridin halkıp ötüp, “Yéñisu” diğen yurtқа keldi (UHDİ, 59).*

Günlerin birinde o, doğduğu yurdu ve eşi dostu ile vedalaşıp yola koyuldu, yol yürüdü, yol yürürken bol yürüdü, insan ayağı değmemiş çöllerde gezdi, kum tepelerinden aşarak geçip “Yenisu” denilen yurda geldi (UHDİ, 59).

• *Çünki veten sizge miras işleñ bugün,
İş yürmise tes bolidu **ete-ögün** (UŞNŞ, 51).*

Çünkü vatan size miras çalışın bugün,
İş yolunda gitmezse zor olur yarın öbür gün (UŞNŞ, 52).

• *Hatun Büvi Henipeni çağırıp: “Ey hatun, séniñ bu kıziñda **haya-nomus** yokmu?” (UHDB, 384).*

Hatunu Büvi Hanife'yi çağırıp: “Ey hatun, senin bu kızında utanma yok mu?” (UHDB, 408).

• *Bir **hésap-kitab** kılıp körsek kandağ deysen? (ÇUHS, 74).*

Bir hesap kitap yapalım mı, ne dersin? (ÇUHS, 75).

• ***Hulq-micezi** hem tamam birdek iken,
Dāima huş huy çiray, güldek iken (AÖŞ, 574).*

Tabiat mizacı da tam bir imiş,
Daima hoş huylu, yüzü gül gibi imiş (AÖŞ, 575).

• *Қуяş nuri yorutқан inқilabniñ güli biz,
Yurtimizge çéçilğan **ilim-érpan** nuri biz (MEŞ, 306).*

Güneş ışığının aydınlattığı devrimin gülüyüz biz,
Yurdumuza saçılan ilim irfan nuruyuz biz (MEŞ, 114).

• *Қарахан Тahir bilen Zohraniñ eқil, huşıға қayil bolup bir dañdar müderrisni çağırıp: “Méniñ bu köñül hoşlirim **ilim-meripet** samasida pervaz қilsun, meripet kevsiridin zumret bergeysiz” –dep Tahir bilen Zohrani tapşurdi (UHDB, 236).*

Karahan Tahir ile Zühre'nin akli ermeye başladıklarını görünce ünlü müderrisi çağırıp: “Benim bu yavrularım ilim irfan semasında uçsunlar, marifet kevseri verin.” diye Tahir ile Zühre'yi ona teslim etti (UHDB, 260).

• *Yékinidin béri ular, pah munu burut silige tazimu yarişıptu, burutniñ çéyini kaçan içimiz? Silerni obdan bir yuymisağ zadi bolmaydu, dep maña yépişivélişti, iş-oketniñ yokida qarap turup bir munçe pulniñ közge yağaç tıkmay, dep tünügün ismayil satıraşniñkige bérip, pak-pakiz kırduruvettim* (ÇUHS, 242).

Bu aralar onlar “Vay! Bu bıyık sana ne kadar da yakışmış, yeni bıyığını ne zaman ıslatacağız? İyice ıslatmadan olmaz.” diyerek yakama yapıştı. Doğru düzgün iş yok güç yok, zar zor geçinirken durduk yerde masrafa girmeyeyim diye, dün berber İsmail'e giderek bıyıklarımı tertemiz tıraş ettirdim (ÇUHS, 243).

• *Çavşen'de u, peşva yégen bizdin rasa, Küç-қudritim, geyritimge bolup yölek* (UŞNŞ, 468).

Öncüm, parti, halk bana direk,
Gücüm kudretim, gayretime olup destek (UŞNŞ, 469).

• *Saña ümit küç-қuvvet işenç bérur hıyāliñ, Sensiz mehzun dilimge hergiz derman tépilmas* (AÖŞ, 404).

Ümit, güç kuvvet ve inanç verir hayalin,
Sensiz mahzun gönlüme asla derman bulunmaz (AÖŞ, 405).

• *Men aşu cayni yasaymen dep, bir ay uhlımay déğüdek emgek kılip ziñli bolup kettim hotun, pütin küç-қuvvitim öy bilen tügidi* (ÇUHS, 162).

Ben o evi yapacağım diye bir ay neredeyse uyumadan çalışıp gücümden oldum hanım, bütün gücüm kuvvetim evle beraber bitti (ÇUHS, 163).

• *Tende canim, küç-madarim sayivanim sen veten, Kaysi vijdan, kaysi yüz birle sendin yüz örey* (UŞNŞ, 484).

Bedende canım, gücüm kuvvetim, sığınağım sen vatan,
Hangi vicdan, hangi yüzle senden yüz çevireyim (UŞNŞ, 485).

- *Belki **kol-puttur** saña qorçaqliriñ ey şum pelek* (UŞNŞ, 94).
Belki el ayaktır sana kuklaların ey uğursuz felek (UŞNŞ, 94).

- *Bilmektin murat **nam-şöhret** emestur,*
Şöhretke intiliş rezil hevestur.
Bilgenni dan kılip étizge çaçañ,
Hosuli elge bolsa, uşbu bestur (AÖŞ, 506).
Bilmekten murat nam şöhret değıldir,
Şöhrete yönelmek rezil hevestir.
Bildiğini tane edip tarlaya saçsan,
Hâsılı halka olsa, bu iyidir (AÖŞ, 507).

- ***Pitne-igva** elni buzar* (UA, 498).
Fitne-fesat milleti (ülkeyi) bozar (UA, 498).

- ***Pitne-pasat** köpeydi* (ÇUHS, 214).
Fitne fesat çoğaldı (ÇUHS, 215).

- *Bu işlarğa men biamal,*
*Méni sétip tapkın **pul-mal*** (UHDİ, 124).
Bu işlere ben çaresiz,
Beni satıp kazan para pul (UHDİ, 124).

- *Héç esir mendek kara kısmetke bolmas muptila,*
***Put-қolum** zencirde, til sözdin cuda, köp kıynima* (AÖŞ, 346).
Hiçbir esir benim gibi kara kısmete olmaz müptelâ,
Elim ayağım zincirde, dil sözden uzak, çok incitme (AÖŞ, 347).

- ***Put-қolini** mehkem bağlap, onlığan çerik töt etrapidin yalap aldi-arkisini çarlap,*
udul ili yamuliğa heydep keldi (UHDB, 10).
El ve ayaklarını sıkıca bağlayıp, onlarca asker dört etrafını sarıp sağı solu kontrol edip doğru İli vilayet mahkemesine sürüp getirdiler (UHDB, 20).

• *Bu sözni añlap kızniñ aççıki keptu ve “Bu ademni **put-қolini** bağlap derhal öldürüñlar” dep buyruptu* (UHDB, 305).

Bu sözü işiten kız öfkelenmiş ve “Bu adamın ellerini ayaklarını bağlayıp derhal öldürün.” diye buyurmuş (UHDB, 347).

• *Şundaқ қилип 360 yillik yolni 40 күнде, yene bir rivayette 40 saette бésип Şaperқutniñ dive-piriliri ularni Ыspihan шеhrige **saқ-salamet** yetкүзүп қoyup yandi* (UHDB, 390).

Böylece 360 yıllık yolu kırk günde, diğer bir rivayete göre kırk saatte katettiler. Şaperkut'un dev perileri onları İsfahan şehrine sağ salim ulaştırıp döndü (UHDB, 412).

• *Кеһrimanlirimizга **şan-şerepler** bolsun* (YUTS, 374).

Kahramanlarımıza şan ve şerefler olsun (YUTS, 374).

• *Canu canimiz, **şerep-şanimiz**,
Partiye bizniñ қedirdanimiz* (UŞNŞ, 72).

Canımız ciğerimiz, şanimız şerefimiz,
Parti bizim değerlimiz (UŞNŞ, 72).

• *Uruқ-tuққanniñ yirigi yahşi, otun-yagaçniñ yéқini* (UAD, 310).

Hısım akrabanın uzağı iyi, çalı çırpının yakını (UAD, 310).

• *Кilçe perқ kilmaydiken **ün-tavuşi**,
Añlimaққа ikkisi birla kişi* (AÖŞ, 574).

Kıl kadar farkedilmezmiş sesi sedası,
İşitince ikisi sanki bir tek kişi (AÖŞ, 575).

• *Uniñ kirlaşқан **üst-béşi** terlep, yunda bolup ketkenidi* (ÇUHS, 402).

Onun kirlenmiş üstü başı terden sıırıslıklam olmuştu (ÇUHS, 403).

• *Yurtimiz biz **yüz-közüñni** қan bilen pakizliduқ,*

Örliген yalқun bilen paklandi belkim namimiz (MEŞ, 317).

Yurdumuz, biz yüzünü gözünü kan ile temizledik,
Yükselen alev ile paklandı belki namımız (MEŞ, 120).

1.3. Zıt Anlamlı Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanılarak oluşturduğu ikilemeler de bulunmaktadır. Bu ikileme örnekleri şu şekildedir:

• **Aççik-tatliķni** *tétiġan bilidu, yiraķ-yéķinni yürgen* (UAD, 73).

Acıyı tatlıyı tadan bilir, uzaġı yakını yürüyen (UAD, 73).

• *Maķul, balam, -dédiñ levzimni yerde ķoymay, -hazir sen kiķik bala emes, ottura mektep oķuġuķisi, aķ-ķarini perķ ételmeyesen, gep-sözümniñ tégi-tektige yételeysen, zéhniñ bilen anla, sözlep bérey* (ÇUHS, 206).

“Peki, yavrum!” dedin beni kırmayıp. “Artık küçük çocuk deġilsin, ortaokul öġrencisisin. Doğruyu yanlışı ayırt edebilirsin. Sözlerimin anlamını kavrayabilirsin. Pür dikkat dinle, anlatayım.” (ÇUHS, 207).

• **ast-üst** “alt üst” (YUTS, 19)

• **az-köp** “az çok” (YUTS, 26)

• **Az-tola** *çarva méli bar diġanlar* (YUTS, 26).

Az çok hayvancılığı var çiftçiler (YUTS, 26).

• *İspiġan ġelķi çoñ-kiķik, ķéri-yaş hemmisi sancaķ-sancaķ bolup yolniñ ikki ķasniġida sep tartip turatti* (UHDB, 368).

İsfahan halkı büyük küçük, genç yaşlı hepsi kalabalık bir grup yolun iki kenarında saf olmuş (UHDB, 394-395).

• *Ömri içre taşķiriġa bir bar çıķsa.*

Dost-düşmenniñ *köz aldidin ötse toġra* (UŞNŞ, 200).

Ömrü boyunca dışarıya bir defa çıksa,

Dostun, düşmanın gözünün önünden geçse (UŞNŞ, 201).

• *Mivisin gāh erte-keç yigey éyik,*

Her éyiktin hidligay sésiq tinik (AÖŞ, 584).

Meyvesini er geç yiyecek ayı,

Her ayıdan kokacak pis nefes (AÖŞ, 585).

• *Elkisse, Kemer Şah yine kırık kéçe-kündüz yol yürdi* (UHDB, 373).

Elkissa: Kamerşah yine 40 gün 40 gece yol yürdü (UHDB, 398).

• *Çarvıçilik köçe köçe, dehkançilik kündüz-kéçe* (UA, 147).

Hayvancılık göçe göçe, çiftçilik gündüz gece (UA, 147).

• *Emdi kéçe-kündüz can köydürüp işlisekmu çapinimiz tizdin aşmaydıgan bolup kaldı* (ÇUHS, 58).

Artık gece gündüz canla başla çalışsak da iki yakamız bir araya gelmez oldu (ÇUHS, 59).

• *Karahan gemnak bolup, kün-tün uhlıyalmidi* (UHDB, 239).

Karahan kaygılanıp gece gündüz uyuyamaz oldu (UHDB, 262).

• *Kün-tün yazsam tügimeydu riyazitiñni* (UŞNŞ, 328).

Gece gündüz yazsam bitmez sıkıntını (UŞNŞ, 329).

• *Kış-yaz demey bégiñda,*

Birdek éçilsa güller (UŞNŞ, 162).

Yaz kış demeden bağında,

Aynı şekilde açılrsa güller (UŞNŞ, 162).

• *Sayrisam bulbul süpet tün-kün vapadar aldida* (UŞNŞ, 334).

Ötsem bülbül sıfatında gece gündüz vefalı önünde (UŞNŞ, 335).

• *Tokkuz ay tokkuz kün kırsak kötürgen,*

Tün-seher uhlımay ak sütüni bergen (UHDI, 138).

Dokuz ay dokuz gün karnında taşıyan,

Sabah akşam uyumadan ak sütünü veren (UHDİ, 138).

- *Yırak-yékinni añlişim birdek,*
Yaşî-yamanni tallişim birdek (UŞNŞ, 212).

Uzağı, yakını dinleyişim aynı,
İyi, kötüyü seçişim aynı (UŞNŞ, 213).

- *Çünki emdi oyğınip şehiri kemer,*
Yaş-kéri, eru-ayal bağlap kemer,
Koğdimakka yurtini yadlap kesem,
Hemmisi koyğan idi dādil kedom (AÖŞ, 568).

Çünkü şimdi uyanıp şehri kamer,
Genç yaşlı, erkek ve kadın bağlayıp kemer,
Korumak için yurdunu edip yemin,
Hepsi atmış idi cesurca adım (AÖŞ, 569).

- *Kaş téşi-yu, kaş téşi,*
Ohşaş iken iç-téşi.
Süzüklügi dur, sedep,
Guvalaşmaz yaz-kış (AÖŞ, 600).

Kaş taşı ya kaş taşı,
Benzermiş içi dışı.
Berraklığı inci sedef,
Matlaşmaz yaz kış (AÖŞ, 601).

- *Keldi kol-çomak, uyak-buyağtin,*
Miltiki barlar yékin-yirağtin. (UŞNŞ, 378).
Geldi suç ortağı oradan buradan,
Tüfeği olanlar yakından, uzaktan (UŞNŞ, 379).

- *Yırak-yékinni añlişim birdek,*
Yaşî-yamanni tallişim birdek (UŞNŞ, 212).

Uzağı, yakını dinleyişim aynı,

İyi, kötüyü seçişim aynı (UŞNŞ, 213).

1.4. Biri Olumlu Biri Olumsuz Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde olumlu ve olumsuz kelimelerin birlikte kullanılarak oluşturduğu ikilemeler bulunmaktadır. Olumlu ve olumsuz kelimelerin birlikte kullanılarak oluşturduğu ikileme örnekleri şu şekildedir:

• *Su nahayiti égir sükünät bilen aqatti. Emma tégi-tégidin vucudidin paklıq, salmaqlıq bilen aqatti. Ékip-ékip tarim vadisidiki barlıq **canlıq-cansızlarnıñ** ussiğan yérini qandurup, ahır toğraqlar arisiğa, teklimaken qumluqığa muşu vadinin barlıq huşallıq-hapılıqlirini qarnığa sigdurup süküit içide gemkin sinip aqqıli qançe miñ yillar bolğanidi?* (ÇUHS, 326).

Su derin bir sessizlik içinde, duru, ağır ve temkinli bir şekilde akıyor, Tarım vadisinin tüm canlı cansız varlıkların susuzluğunu gidererek son olarak kavaklıklara Taklamakan Çölü'ne dökülerek kayboluyordu. Aslında Tarım nehri bu vadideki bütün mutluluk ve mutsuzlukları içine atıp sükût içinde akalı kim bilir kaç bin sene geçmişti? (ÇUHS, 327).

• **biler-bilinmes** “belirli belirsiz” (YUTS, 41).

• *Qızcaq momay köñlekni kiydürüp qoyuvatqanda uniñ qolliriniñ **biliner-bilinmes** titrevatqanlığını sezdi* (ÇUHS, 362).

Kızcağız, elbiseyi giydirirken ninenin ellerinin hafifçe titrediğini farkettiler (ÇUHS, 363).

• **Bolar-bolmas** pulum qaldi (YUTS, 46).

Cüzi bir param kaldı (YUTS, 46).

• *Bir **çoqula-çoqulimasta** yene pirqiritip çörüvétimiz* (ÇUHS, 352).

Bir parça et koparır koparmaz, hemen onu yere fırlatıyoruz (ÇUHS, 353).

• *Huda uni aşundaq **körüner-körünmes** qabahetlik qismetlerdin, pacielik teqdirlerdin aman qilsun!* (AAB, 106).

Allah onu öyle görünür görünmez kismetlerden, büyük küçük afetlerden korusun!
(AAB, 106).

• **mezgillik-mezgilsiz** “vakitli vakitsiz” (YUTS, 270)

• **tiler-tilimes** “ister istemez” (YUTS, 412)

• **toyar-toymas** “doyar doymaz” (YUTS, 422)

• **yéter-yetmes** “yeter yetmez” (YUTS, 467)

• *Aridin bir aş pişim vakit öte-ötmeyla, oğ tegken cayniñ etliri işşip, carahet orni çininiñ ağzidek yoginidi (UHDİ, 72).*

Aradan bir aş pişimi vakit geçer geçmez ok saplanan yerin etleri şişip yaranın yeri kâsenin ağzı kadar büyüdü (UHDİ, 72).

• **koşa-koymay** “koyar koymaz” (YUTG, 128).

İKİNCİ BÖLÜM

YAPILARINA GÖRE İKİLEMELER

Bu bölümde ikilemeyi oluşturan unsurların yapıları esas alınarak sınıflandırma yapılmıştır. Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeleri oluşturan unsurlar çekim eki almış bir kelime olabileceği gibi yapım eki almış bir kelime de olabilir.

2.1. Basit Kelimelerden Oluşan İkilemeler

2.1.1. Eksiz Bağlanan İkilemeler

- *Elkisse, Han Ğoca işençilik dep tallıgan kırık bir mehrimini sepke tizip dadisiniñ aldidin **bir-bir** ötküzdi* (UHDB, 83).

Elkissa: Han Hoca güvenip seçtiği kırk bir yiğidi sıraya dizip, babasının huzurundan teker teker geçirdi (UHDB, 105).

- *Ehvaldin heverdar Kemer Şah şu halette yarniñ aldiğa çikiştin uyulup, güller arisiğa kirip **cul-cul** kiyimlik bedinini pinhan tutti* (UHDB, 378).

Durumdan haberdar olan Kamerşah sevgilisinin karşısına çıkmaya çekinerek çiçekler arasına girip yırtık elbiseli vücudunu gizledi (UHDB, 402-403).

- *Goya **kat-kat** bulutlar,*
Çak-çekidin söküldi (UHDB, 89).
Sanki kat kat bulutlar,
Yerlerinden söküldü (UHDB, 111).

2.1.2. Çekim Eki Alan İkilemeler

2.1.2.1. İsim Çekim Eki Alan İkilemeler

- *Şuniñ bilen u kız bağdin-bağka kaçkan, Beziliri candin toyup tağka kaçkan* (UŞNŞ, 67).

“Bu yüzden o kız bağdan bağa kaçmış,
Bazıları canından bezip dağa kaçmış.” (UŞNŞ, 67)

- *Mesumhan bilen Sudurhan cinazini koldin-kolğa talişip sheherge élip méñivatkan hazidarlarğa qarap éyttiki...* (UHDB, 89).

“Masum Han ile Sadir Han, cenazeyi elden ele alıp, şehire doğru götürünlere bakarak...” (UHDB, 111)

- *Hava kündin-künge sovup kétivatatti* (YS, 333).

Hava günden güne soğuyacak (YS, 333).

- *Yırakta östeñniñ suyi taştin-taşka urulup şarkirap aqatti* (ÇUHS, 66).

Uzaktan nehir suyunun kayalıklar arasında akarken çıkardığı ses geliyordu (ÇUHS, 67).

- *Yildin-yilğa kémiyivatkan mehsulat, aziyivatkan kirimi, köpiyivatkan kerz, turğan lévirni hayatka bolğan intiliş ve ümidtin barganséri mehrum qoymakta* (ÇUHS, 122).

Yıldan yıla azalan mahsul, azalan gelir, artan borçları onun hayata olan bağlılığını ve umudunu gittikçe azaltmaktaydı (ÇUHS, 123).

- *Méniñ yüzümdin-yüzümge şundaq bideplik kılamdu?* (UHDB, 384).

Benim karşımda böyle edepsizlik eder mi? (UHDB, 408).

2.1.2.2. Fiil Çekim Eki Alan İkilemeler

- *Bu bovay düyniñ keldi-ketti, yügür-yétim işlirini kılattı* (UTİLD, 546).

Bu dede yalnız geldi gitti, garip ve yetimlerin işlerini de yapardı (UTİLD, 546).

- *Roşengül uni «lola», «betniyet» dep zadıla kirdi-çıktı kılmaytti* (UTİLD, 761).

Ruşengöl ona boş ve kötü niyetli diye zaten geliş gidiş yapmazdı (UTİLD, 761).

- **Aldi-sattisi** *yok şehir* (YUTS, 9).

Ticari işleri olmayan şehir (YUTS, 9).

- **Uların keldi-bardisi** *heli koyuk idi* (UTİLD, 546).

Onların geliş gidişleri epey sıktı (UTİLD, 546).

2.2. Türemiş Kelimelerden Oluşan İkillemeler

2.2.1. İsimlere Gelen Yapım Ekleri

2.2.1.1. İsimden İsim Yapım Eki Alan İkillemeler

- *Bir hudadin siz için,*

Aman-ésenlik *iley* (UHDB, 242).

Bir Hüda'dan siz için,

Sağlık esenlik dileyim (UHDB, 265).

- *U kéçe-kündüz Alladin oęli Kemer řahniń aman-ésenligini tilep munacat okudi:* (UHDB, 387).

O gündüz gece oğlu Kamerşah'ın esenliğini dileyerek münacat okudu: (UHDB, 410).

- **ata-anilik** “Ata analı, ana babalı, ata analık, ana babalık” (YUTS, 20)

- *Merhum imamimiz yasin damolla hacim hezretliri ataķ-abroyluķ meripetpervez zat idi* (ÇUHS, 208).

Merhum imamımız Yasin Damolla Hacı Hazretleri şanlı şöhretli eğitim gönüllüsü bir zattı (ÇUHS, 209).

- **bala-çaķilik** “çoluklu çocuklu; aileli” (YUTS, 28)

- *Dil birliki-tinçlik ve hatircemlikniń altun açķuçi, bay-bayařatliķniń uliy, bilim-meripetke intiliř, oyęiniř, öz-özige tonuvéliřniń asacidur* (ÇUHS, 218).

“Gönül birliği, barış ve düzenin altın anahtarındır, bolluk ve bereketin kaynağıdır. İlim irfana yöneliş, uyanıştır, kendi benliğini tanımanın temelidir.” (ÇUHS, 219)

• **Gem-kayğusiz** *adem su içsimu semriydu* (UA, 243).

Gamsız kaygısız insan su içse de semirir (şişmanlar) (UA, 243).

• **Kıvluğ-şumluk** *yéğip turidiğan közlerini çekçeytip, - men saña ata bolup béşiñni silay, bu yerge könüp kıalsañ, kéşimda turup kıalarsen, könmey ketküñ kelse, izzet-hürmitiñni kılip yolğa salarmen* (UHDİ, 61).

O, fitne fücür fişkırın gözlerini fal taşı gibi açarak: “Ben sana baba olarak sahip çıkayım, buraya alışırsan, yanımda kalırsın, alışamayıp gitmek istersen gereğini yerine getirip yolcu ederim” dedi (UHDİ, 61).

• **Étiz kırliridiki san-sanaqsiz** *ücmilerge közimiz çüşti* (ÇUHS, 256).

Tarlaların kenarlarındaki sayısız dut ağaçları dikkatimizi çekti (ÇUHS, 257).

• **San-sanaqsiz** *çare bardur başkımu men bilmigen,*

Çünkü yer tériş işiğe kıolum uzundin könmigen (UŞNŞ, 462).

SayıSız çare vardır başka da benim bilmediğim,

Çünkü yer ekme işine elim eskiden alışmamış (UŞNŞ, 463).

• **sansiz-sanaqsiz** “sayısız, hesapsız, pek çok” (YUTS, 341)

• **Kéyip çöllerde azgın kıyanlardek**

Sarañ-beñvaşlığın *yiğlisun emdi.*

Ekıldin acrığan bñhude oylarni,

Kızıl yalkun oti köydürsun emdi (AÖŞ, 368).

Kayıp çöllerde azgın çukurlar gibi,

Sersem-aptallığın ağlasın şimdi,

Akılsız geçen beyhude yılları,

Kızıl alev yandırsın şimdi (AÖŞ, 369).

- *Ularğa her künlüki türlük-türlük taam, mive, tavaq-tavaq altun, cavahir, ümçe-mervayit in'am ihsan etti* (UHDB, 241).

Onlara her gün çeşitli yemek, meyva, tabak dolusu altın, cevahir, inciler hediye etti (UHDB, 263).

2.2.1.2. İsimden Fiil Yapım Eki Alan İkilemeler

- *Yaq ümit bolğay séniñ arzuliriñniñ qoldişi,*
Tañ etip elvette bir kün sürtüler közniñ yéşi,
Küyle-küyle *erk-azatlık, ketse bu Ötkür béşi,*
Qalgusi Hanteñri meğrur külüp qevre, téşi (AÖŞ, 332).

Yok, ümit olacak senin arzularının yardımcısı,
Tan atıp elbette bir gün silinecek gözün yaşı,
Erk ve azatlığı haykır, gitse de Ötkür'ün başı,
Kalacak Hantanrı mağrur gülüp kabir taşı (AÖŞ, 333).

2.3. Fiillere Gelen Yapım Ekleri

2.3.1. İsim Fiil Eki Alan İkilemeler

- *Hayat qéliş-qalmasliqi heqqidimu bir nerse déyiş qiyin idi* (ÇUHS, 392).
Hayatta kalıp kalmayacağı hakkında da bir şey söylemek olanaksızdı (ÇUHS, 393).

- *Qedirdan közini yumup olturğan bolsimu, pikir-ñiyali yañ miñsen hocayinniñ*
«sovgat» ni qobul qiliş-qilmasliqida qaldi (AAB, 118).

Kadirlik gözünü yummuş olsa da umursamaz Pañ Miñsen patronun hediyesini kabul etmek zorunda kaldı (AAB, 118).

- *U halidemniñ méñiş-turuşığa, kiçikkine közlirige, çirayliq ürülgen qaçliriga sep*
saldi (UTİLBE, 283).

O Halidem'in yürüyüşüne, duruşuna, küçücük gözlerine, örülmüş saçlarına şöyle bir baktı (UTİLBE, 283).

- *Yékindin buyanqi Qasim akamniñ yürüş-turuşi başqıçe, boyimu bir gériç öskendek*
qilidu (UTİLA, 662).

Yakın zamandan beri Kasım abinin yürüyüşü, duruşu bir başka. Sanki boyu bir karış daha uzamış gibi duruyor (UTİLA, 662).

2.3.2. Sıfat Fiil Eki Alan İkilemeler

- *Baya silerdin Seyit Hacı dégenniñ **kılmış-etmişini** añlap, yürükim muculupla ketti* (UTİLD, 446).

Demin sizlerden Seyit Hacı denen kişinin yaptıklarını duyduğumda yüreğim ezildi (UTİLD, 446).

- *Bizniñ **tapkan-terginimizmu** sen için. Dadañ bilen men ekil-parasetlik, peziletlik, vicdanlık, yahşi perzentlerge ata-ana boluşni arzu kılattuk, özimiznimu şundaq ata-anilardin boluşqa layıq dep karayttuk* (UTİLİ, 8).

Bizim tüm birikimimiz senin için. Baban ve ben akıllı, ferasetli, faziletli, vicdanlı, iyi evlatlara ana baba olmayı arzuladık, kendimize de böyle anne ve babalardan olmayı layık görüyoruz (UTİLİ, 8).

- *Pütün **tapkan-tügkinimizni** bir top kütriğan hayvanlarğa bérip koyarmışmız!* (UTİLİ, 8).

Bütün biriktirdiklerimizi bir grup hayvanlara veriyoruz (UTİLİ, 8).

- *Bu hünerniñ hemmisi mendiki **tügimes-pütmes** baylık* (UTİLİ, 406).

Bendeki bu becerilerin hepsi bitmez tükenmez bir zenginlik (UTİLİ, 406).

- ***Tériğan-tikken** nersiler şu peti étizda kaldı* (UTİLİ, 424).

Ekip biçtiğimiz her şey öylece kaldı (UTİLİ, 424).

- *Yigit derhal cavab bérip: _ Almaydigan déhkan bolamdu? Özi **tergen-tügkenniñ** hemmisi déhkanıñ, déhkanğa alguzmay néme kılidiken? – dedi* (UTİLİ, 135).

Yiğit hemen cevap verip: “Almayan çiftçi olur mu? Kendisi ekmiş, değirmendekilerin hepsi çiftçinin, çiftçiye aldırmadan ne yapacaktı?” dedi (UTİLİ, 135).

- *U muşu künlerde koyğan-tutқinini bilmeydiğan bolup қaldi* (UTİLD, 298).
O bu günlerde nereye neyi koyduğunu bilmiyordu (UTİLD, 298).

- *Ular bu yerde ötken-keçken helkke ibret bolsun üçün bir kısım gunahkarlarını boynıǵa қovuқ, putıǵa dönge selip, bir neççe күnlergiçe sazayı қildi* (UTİLBE, 788).
Onlar bu yerden gelen geçen insanlara ibret olması için bir kısım günahkârların boynuna kavuk, ayaklarına pranga bağlayıp birkaç gün boyunca halka onları sergiledi (UTİLBE, 788).

- *Dostlar körüşüp, şadlıққа çömiüp ötken-keçken işlerini sözleşkeç Hurşid Şah terepke ravan boluştu ve bir neççe күn yol yürügendin keyin ata-bala uçırıştı* (UHDB, 323).

“Dostlar birbiriyle görüşüp sevinçten uçmuşlar ve başından geçenleri anlatarak Hurşit Şahın mekânına doğru revan olmuşlar. Birkaç gün yol yürüdüktan sonra baba oğul birbirleriyle görüşmüş.” (UHDB, 363)

- *Ötken-keçkenlerdin sura* (YUTS, 308).
Gelen gidenlerden sor (YUTS, 308).

- *Men pütmes-tügimes huşallıқ içinde muellimniñ közlirige baktım* (UTİLB, 761).
Ben bitmez tükenmez bir memnuniyet içinde öğretmenin gözlerine baktım (UTİLB, 761).

2.3.3. Zarf Fiil Eki Alan İkilemeler

- *Béqip-béqip méhriñge қanmaymen, goya ki séniñ işkiñ қelbimni çulǵap alǵandek...* (AÖŞ, 600).

Sevgine bakıp bakıp kanmıyorum. Sanki senin aşkın kalbimi sarmış gibi... (AÖŞ, 601).

- *Bérip-bérip yene şahlaytti...* (ÇUHS, 396).
Dönüp dolaşp yine dallanıyordu (ÇUHS, 397).

• *Lékin moysipitlerniñ hémişe tigdek yalguz halette koroğa çikişi, yalguzla aylinişi, **bérip-bérip** yalguz biriniñ yene yalguz birini izdep tépişliri...* (ÇUHS, 406).

Fakat yaşlıların her zaman siteye sap gibi yapayalnız çıkması, tek başına dolaşması, dolaşa dolaşa yalnız birinin yine yalnız birini arayıp bulması... (ÇUHS, 407).

• *U çağda biz kaymukturulğan. Hazir hemmimiz işniñ tégini çüşendük, **bilip-bilmey** kılğan yaman işlirimizğa tova kılduk* (UTİLB, 586).

Biz o zamanlar kaygılıydık. Şimdi hepimiz işin aslını düşünüp bilip bilmeden yaptığımız kötü işlere tövbe ettik (UTİLB, 586).

• *Men hizmetke çikip bir yıl **bolar-bolmay** dadam tögep ketti-de, pütün öy béşimğa kiyildi* (UTİLB, 472).

Ben göreve başlayalı bir yıl olur olmaz babam öldü de tüm ev başıma yıkıldı (UTİLB, 472).

• *Bir zamanda muhit suyi **çaykap-çaykap**, Atkan iken bir paşini çetge taşlap* (UŞNŞ, 290).

Zamanın birinde denizin suyu dalgalanıp dalgalanıp, Atmış idi bir kurbağayı kenara fırlatıp (UŞNŞ, 291).

• *Héliki kişi ménimu déhkanlarğa yékin hés kildi bolğay, téhimu **éçilip-yéyilip** sözlep ketti* (UTİLA, 73).

Biraz önceki adamda beni çiftçilere daha yakın göstermek için onlarla çok samimiyet kurdu (UTİLA, 73).

• *Harganlık ve korsaşniñ açlıkida **esnep-esnep** közüm uykiğa ketkeniken, yene héliki kapiki yaman, sim oriğan kamçisi bar yayi:* (ÇUHS, 56).

Yorgunluk ve karın açlığından esneyerek uyuyakalmışım, yine deminki asık suratlı, tel kaplı kamçısı olan zaptiye: (ÇUHS, 57).

• *Su nahayiti égir sükünat bilen aqatti. Emma tégi-tégidin vucudidin paklık, salmaklık bilen aqatti. **Ékip-ékip** tarim vadisidiki barlık canlık-cansizlarniñ ussiğan yerini kandurup, ahir toğraqlar arisiğa, teklimaken kumlukığa muşu vadinin barlık*

huşallık-hapiliklerini karniğa sigdurup sükiit içinde gemkin sinip akkili kaççe miñ yillar bolğanidi (ÇUHS, 326).

“Su derin bir sessizlik içinde, duru, ağır ve temkinli bir şekilde akıyor, Tarım vadisinin tüm canlı cansız varlıkların susuzluğunu gidererek son olarak kavaklıklara Taklamakan Çölü’ne dökülerek kayboluyordu. Aslında Tarım nehri bu vadideki bütün mutluluk ve mutsuzlukları içine atıp sükût içinde akalı kim bilir kaç bin sene geçmişti?” (ÇUHS, 327).

• *Çarvıçılık köçe köçe, dehqançılık kündüz-kéçe* (UA, 147).

Hayvancılık göçe göçe, çiftçilik gündüz gece (UA, 147).

• *Köyüp-köyüp hiç kalmidi hal-madarim* (UHDB, 123).

Yana yana hiç kalmadı hâl mecalim (UHDB, 136).

• *Nimişkidur sendin közümnü alalmaymen. Karap-karap hösnüñge toymaymen* (AÖŞ, 600).

Niçin senden gözümü alamıyorum, güzelliğine bakıp bakıp doyamıyorum (AÖŞ, 601).

• *Karap-karap toymaymen,*

Yarim turğan hoyliğa (UHDI, 70).

Bakıp bakıp doymam,

Yârimin kaldığı avluya; (UHDI, 70).

• *Maña-maña bir yerge kélip kördiki, köz aldida tuğ şeddilerge tolğan bir katta mazar turatti* (UHDI, 104).

Yürüye yürüye bir yere gelip gördü ki, karşısında tuğ bağlanmış büyük bir mezar duruyordu (UHDI, 104).

• *Telkidin öter çağda,*

Qalatti yürek dağda,

Oqup-oqup yiglayttuk,

Hesretlik dastâni bar (AÖŞ, 300).

Telkeden geçildiğinde,
Yürek boğuluyor kedere
Okuya okuya ağlıyorduk,
Hasretli destanı var (AÖŞ, 301).

• *El-ķisse, Adilhan öksüp-öksüp nezmını aran-aran tohtatti* (UHDİ, 93).

Elkısısa: Adilhan hıçkıra hıçkıra ağlayıp şiirini ancak bitirdi (UHDİ, 93).

• *Ular bağalışıp, meñzini-meñzige yéķişip öksüp-öksüp yiglišip bihuş bolup yikildi* (UHDİ, 137).

Onlar birbirlerine sarılıp yüzünü yüzüne değdirdiler ve hıçkıra hıçkıra ağlayarak kendilerinden geçtiler (UHDİ, 137).

• *Sorap-sorap Mekkini tépiptu* (UA, 530).

Sora sora Mekke'yi bulmuş (UA, 530).

• *Tama-tama köl bolur* (UA, 556).

Damlaya damlaya göl olur (UA, 556).

• *Körmeyin bastım tikenni, tartardurmen derdini,*

Körsem erdim, basmas erdim, tartmas erdim derdini,

Tarta-tarta dert-elemni zepiran boldi yüzüm,

Ķaynımı taşķan bulaktek tohtimas yaşliķ közüm (AÖŞ, 362).

Görmeden bastım dikene, çekerim derdini,

Görseydim basmazdım, çekmezdim derdini,

Çeke çeke dert eleme, safran oldu yüzüm,

Kaynayıp taşan bulak gibi dinmez yaşlı gözüm (AÖŞ, 363).

• *Çéçilğanni térip-töşep yigimiz, ozuķķa bay neslimiz hem üvimiz* (UTİLİ, 424).

Saçılanları ekip birleştirep yığarız, aslımız zengin toplarız (UTİLİ, 424).

• *Bir çağda bir nersige putlišip yikildi, tirişip-tirmişip miñbir teste ornidin turup irmekni kördi* (YS, 94).

Bir şeye takılıp şaşırđı, çalışıp çabalayıp bin bir zorlukla oturduğu yerden kalkıp ırmağı gördü (YS, 94).

• *İşk otida yénip-yénip,*

Gül yüzüm soldi neyleyin, (UHDB, 303).

Aşk ateşinde yana yana,

Gül yüzüm soldu ne yapayım (UHDB, 346).

• *_ Héliki téléfon kimdin kéliptu déymemsiz? _ Dédi u bayıki ħapilikini untuğan halda yéyilip-éçilip, - şucidin kéliptu* (UTİLA, 744).

Deminki telefon kimden gelmiş söylesene. O üzüntüyü unutmuş gibi tekrar tekrar soruyor. Sancıdan gelmiş (UTİLA, 744).

• *Harmay-talmay yardım kıldi dostimiz Sovét,*

Bu yardımge Cuño ħelki rehmet éytişti (UŞNŞ, 119).

Yorulmadan yardım etti dostumuz Sovyet,

Bu yardıma Çin halkı teşekkür etti (UŞNŞ, 119).

• *Molla zeydinniñ ayali ayimħan kızi setremniñ çéçini yuyup-tarap olturatti* (UTİLA, 638).

Molla Zeydin'in karısı Ayimhan'ın kızı Setrem'in saçını yıkayıp tarayıp oturdu (UTİLA, 638).

• *Nesibe ħuddi yarılğan kéyikteki yikilip-sokulup yürüp sabirniñ yéniğa kéçip keldi* (UTİLA, 767).

Nesibe yaralanmış geyik gibi düşe kalka yürüyerek Sabir'in yanına kaçıp gitti (UTİLA, 767).

• *U kelgüçe bir neççe ketime yikilip-kopup, ħéli teste kelgenidi* (UTİLA, 767).

O gelene kadar birkaç kez düşüp kalkıp anca gelmişti (UTİLA, 767).

• *Men uniña ħemme ehvalni çüşendürüp, yélinip-yalvurup turuvaldim* (UTİLA, 734).

Ben ona bütün olanları anlatıp, yalvarıp yakardım (UTİLA, 734).

- *Ekrem akamniñ tuyuksız yoqilip kėtiş bilen apam her küni déğüdek rehim dégen bu ademni **karğap-tillap**, ağızi bésiqmaydıganla boldi (L, 220).*

Ekrem abinin aniden gitmesi annemin çenesinin hiç kapanmamasına ve ona hep beddua etmesine sebep oldu (L, 220).

2.3.4. Diğér Yapım Eklerini Alan İkilimler

- *Carçi: "Eyyuhannas, işitiñlar ammahas, i ħalayıklar, şahniñ yarlıki - bu karvanlar **élım-sétimini** tamami pütürmiğüçe, dukan éçilmisun, kimde kim buniñğa muhalip iş kilsa, béşi ölümge, puli talanğa" dep cakalidi (UHDB, 244).*

Tellal: "Ey millet duyduk duymadık demeyin, şahın fermanı odur ki kervancılar ticaretini tamamlamadıkça dükkânlar açılmasın, kim buna karşı iş yaparsa kellesi kesilecek, parası yağma edilecektir" diye buyurdu (UHDB, 266-267).

- ***Élim-bérim** kılişivatqanlarniñ tolisi burutsız idi (ÇUHS, 248).*

Alışveriş yapanların çoğu bıyıksızdı (ÇUHS, 249).

- *Uniñ dakinida, **élım-bérim** işlerini kılidıgan yene bir yigit bar iken (UTİLA, 124).*

Onun dükkânında alışveriş işlerini yapan bir kişi varmış (UTİLA, 124).

- *Bizniñ öz-ara **éliš-bérişimiz** bar (YUTS, 125).*

Bizim kendi aramızda karşılıklı alışverişimiz var (YUTS, 125).

- *Azad-erkin üzüp yürgen suda altun bélikleriñ,*

*Milyon sirlar yoşurunğan **katlam-katlam** cayliriñ bar (UŞNŞ, 192).*

Suda özgürce yüzüp duran altın balıkların,

Milyonlarca sırrın saklandığı kat kat yerlerin var (UŞNŞ, 193).

- ***Kélim-kétimi** köp öy (YUTS, 197).*

Gelen gideni (misafiri) çok ev (aile) (YUTS, 197).

- *Köp ötmey toy teyyarlıqımı hazirlinip boluptu, bara-bara öy içide **kélim-kétim**, gep-söz köpiyişke başlaptu (UTİLD, 742).*

Çok geçmeden düğün hazırlıkları başladı, gitgide evin içinde geliş gidiş ve konuşmalar artmaya başladı (UTİLD, 742).

• *Biz kentniñ küzlük **yiğim-térim** ehvali hekkide yerim saetçe parañlaştuk* (UTİLA, 762).

Biz kasabanın güzlük ekim biçim işleri hakkında yarım saat konuştuk (UTİLA, 762).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖKENLERİNE GÖRE İKİLEMELER

3.1. Türkçe Kökenli İkilemeler

arğa-arğidin: Arğa kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 38). *Arğa* kelimesinin tekrar edilip ek almasıyla *arğa-arğidin* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “art arda, sırasıyla” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 16).

Lekin Seit Noçi tört çirikni arğa-arğidin sipilden ulaktirib teşleydi (UHDİ, 45).
Ama Seyit Noçi dört çeriye ardı ardına surdan aşağı atar (UHDİ, 45).

ayrim-ayrim: Ayrim kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 58). *Ayrim* kelimesinin tekrar edilmesiyle *ayrim-ayrim* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “ayrı ayrı” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 25).

baş-ayağ: Baş ve ayak kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyuboğlu, 1991: 76-54). *Baş* ve *ayağ* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *baş-ayağ* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “giysi, elbise, üst” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 32).

Men silerni hiçnime kılmaymen, maña rehim kılip kiyim-kiçek, baş-ayağ bériñlar (UHDİ, 110).

Ben size hiçbir şey yapmam. Bana acıyıp giyecek elbise, üst baş verin (UHDİ, 110).

başka-başka: Başka kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 76). *Başka* kelimesinin tekrar edilerek kullanılmasıyla *başka-başka* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “ayrı ayrı, tek tek” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 32).

bir-bir: Bir kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 91). *Bir* kelimesinin tekrar edilmesiyle *bir-bir* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “bir bir” anlamına gelmektedir (İnayet, 2004: 391-413).

*Üç yüz atmış yıl yoliğa bel bağlap ketken,
Şah Hüsenniñ oğlimu sen **bir-bir** bayan et* (UHDB, 391).
Üç yüz altmış yıllık yola belini bağlayıp giden,
Şah Hüseyin’in oğlu musun bir bir anlat (UHDB, 413).

élim-sétim: Élim ve sétim kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyuboğlu, 1991: 25-585). *Élim* ve *sétim* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *élim-sétim* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “alım satım” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 125).

Carçi: “Eyyuhannas, işitiñlar ammahas, i ħalayıklar, şahniñ yarliki - bu karvanlar élim-sétimini tamami pütürmigüçe, dukan éçilmisun, kimde kim buniñğa muhalip iş kılrsa, béşi ölümge, puli talanğa” dep cakalidi (UHDB, 244).

Tellal: “Ey millet duyduk duymadık demeyin, şahın fermanı odur ki kervancılar ticaretini tamamlamadıkça dükkânlar açılmasın, kim buna karşı iş yaparsa kellesi kesilecek, parası yağma edilecektir.” diye buyurdu (UHDB, 266-267).

élim-bérim: *Élim* ve *berim* kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyuboğlu, 1991: 25-709). *Élim* ve *berim* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *élim-bérim* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “alışveriş” anlamına gelmektedir (Abdulvahit Kaşgarlı, 2016: 248-249).

Élim-bérim kilişivatkanlarniñ tolisi burutsiz idi (ÇUHS, 248).
Alışveriş yapanların çoğu bıyıksızdı (ÇUHS, 249).

éliš-béřiř: *Éliš* ve *béřiř* kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyubođlu, 1991: 26-709). *Éliš* ve *béřiř* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *éliš-béřiř* ikilemesi oluşmuřtur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “alışveriř” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 125).

Bizniñ öz-ara éliš-béřiřimiz bar (YUTS, 125).

Bizim kendi aramızda karşılıklı alışverişimiz var (YUTS, 125).

ķoya-ķoymay: *ķoya* ve *ķoymay* kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyuboğlu, 1991: 433). *ķoya* ve *ķoymay* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *ķoya-ķoymay* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “koyar koymaz” anlamına gelmektedir (Öztürk, 2015: 128).

yaylaķ-yaylaķ: *Yaylaķ* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 741). *Yaylaķ* kelimesinin tekrar edilerek kullanılmasıyla birlikte *yaylaķ-yaylaķ* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “yayla” anlamına gelmektedir (İnayet, 2013: 92).

Yaylaķ-yaylaķ mal-uligim,

Gülistanlar yahşi kal (UHDİ, 92).

Yaylalarda hayvanlarım,

Gülistanlar hoşça kal (UHDİ, 92).

yéter-yetmes: *Yéter* ve *yetmes* kelimeleri Türkçe kökenli kelimelerdir (Eyuboğlu, 1991: 753). *Yéter* ve *yetmes* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *yéter-yetmes* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “yeter yetmez” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 467).

3.2. Yabancı Kökenli İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeyi oluşturan kelimeler sadece Türkçe kökenli kelimeler değildir. Arapça, Farsça ve Çincede kökenli kelimeler Yeni Uygur Türkçesinde sıkça kullanılmaktadır. Kullanılan yabancı kökenli kelimeler ikilemeler

üzerinde de etkisini göstermiştir. Taranan metinlerden tespit edilen yabancı kökenli kelimelerin oluşturduğu ikileme örneklerine aşağıda yer verilmektedir.

3.2.1. Arapça Kökenli İkilemeler

elvan-elvan: *Elvan* kelimesi Arapça kökenlidir. *Elvan* kelimesinin tekrar edilerek kullanılmasıyla birlikte *elvan-elvan* ikilemesi meydana gelmiştir. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “türlü türlü, çeşit çeşit” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 112).

ķetre-ķetre: *ķetre* kelimesi Arapça kökenlidir. Kelimenin tekrar edilerek kullanılmasıyla birlikte *ķetre-ķetre* ikilemesi meydana gelmiştir. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “damla damla” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 231).

Ol Yüsüp Ehmet kebi bopsenki çahķa muptila,

ķetre ķetre yerge tamġan közdiki berişan balam (UHDB, 440).

O Yusuf Ahmet gibi olmuşsun kuyuya müptelâ,

Katre katre yere damlayan göz bebeġim oġlum (UHDB, 470).

madda-madda: *Madda* kelimesi Arapça kökenlidir (Necip, 2013: 259). Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *madda-madda* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “madde madde, ayrı ayrı, paragraf halinde” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 259).

sep-sep: *Sep* kelimesi Arapça kökenlidir (Necip, 2013: 346). *Sep* kelimesinin tekrar edilerek kullanılmasıyla birlikte *sep-sep* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “saf saf” anlamına gelmektedir (İnayet, 2004: 203-233).

şehir yoluġa ķarři alġuçi yurt ehli sep-sep bolup tizildi (UHDB, 203).

şehir yolunda ķarřılayan yurt ehli saf saf olup dizildi (UHDB, 233).

tekrar-tekrar: *Tekrar* kelimesi Arapça kökenlidir (Necip, 2013: 398). *Tekrar* kelimesinin tekrarıyla birlikte *tekrar-tekrar* şeklinde bir ikileme meydana gelmiştir.

Tekrar-tekrar soraymiz (YUTS, 398).

Tekrar tekrar istiyoruz (YUTS, 398).

ar-nomus: *Ar* ve *nomus* kelimeleri Arapça kökenlidir (Necip, 2013: 17). Yakın anlamı bulunan bu iki kelimenin birlikte kullanılmasıyla birlikte *ar-nomus* şeklinde bir ikileme meydana gelmiştir (Necip, 2013: 17).

Ar-nomus taptalsa şunçe meyli mu,

Ana yurt depsele şunçe meyli mu? (AÖŞ, 578).

Ar namus bu kadar çignense olur mu,

Ana yurt bu kadar çignense olur mu? (AÖŞ, 579).

azap-oğubet: *Azap* (Necip, 2013: 26) ve *oğubet* (Necip, 2013: 294) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *azap-oğubet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Necip, 2013: 26).

Neççe yıl kezdim, bu diyari gurbetni,

Körmigenidim mundağ azab-oğubetni.

Akıvet kélip elge, kılip helk için hizmet,

Mukatp ornida aldim bu azari külpetni (MEŞ, 365).

Nice yıl gezdim, bu diyari gurbeti,

Görmemişim böyle azap ızdırabı.

Vatana gelip, halk için ettim hizmet,

Mükâfat yerine aldım bu azarı külfeti (MEŞ, 153).

azap-külpet: *Azap* (Necip, 2013: 26) ve *külpet* (Necip, 2013: 211) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *azap-külpet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Necip, 2013: 26).

Añlisam ikki yaqtikilerniñ uzaq yıllardin buyan tartқан derd-muşekket, azap-külpetliri bir-biriniñkidin kelişmaydiken (ÇUHS, 204).

Duyduğuma göre iki tarafın yıllardır çektiği dertler, sıkıntılar da birbirinden farklı değildi (ÇUHS, 205).

bala-ķaza: *Bala* (Necip, 2013: 28) ve *ķaza* (Necip, 2013: 229) kelimeleri Arapķa kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur T rkķesinde *bala-ķaza* Şeklinde bir ikileme oluşmuştur ( ztopķu, 1992: 115).

Bala-ķaza k r ni p kelmes, put-ķolini saņgilitip (UAD, 115).

Kaza bela elini kolunu sallayıp görünerek gelmez (UAD, 115).

Bala-ķaza yalguz y rmeydu (UA, 88).

Kaza bela yalnız yürümez (UA, 88).

capa-muŐekķet: *Capa* (Necip, 2013: 58) ve *muŐekķet* (Necip, 2013: 282) kelimeleri Arapķa kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur T rkķesinde *capa-muŐekķet* Şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Necip, 2013: 58).

Senki zulmet iķide ķuyaŐ,

Nurliriņdin alem meişet.

Her ķedimiņ büyük bir yaşaş,

*Āekseņmu ger **capa-muŐekķet*** (MEŞ, 336).

Sen ki karanlık iķinde güneş,

Nurlarınla huzurlu  lem.

Her adımın büyük bir yaşam,

Āeksen gerķi cefa meşakkat (MEŞ, 134).

cebiri-capa: *Cebiri* (Necip, 2013: 60) ve *capa* (Necip, 2013: 58) kelimeleri Arapķa kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur T rkķesinde *cebiri-capa* Şeklinde bir ikileme oluşmuştur (DoĀan, 2011: 559).

*Tartķinim **cebiri-capa**, aņliĀinim tene-tapa* (UA, 559).

ĀektiĀim cebiri cefa, anladıĀım sitem serzeniŐ (UA, 559).

cevir-zulum: *Ceviri* (Necip, 2013: 61) ve *zulum* (Necip, 2013: 480) kelimeleri Arapķa kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur T rkķesinde *cevir-zulum* Şeklinde bir ikileme oluşmuştur (KasapoĀlu Āengel, 2000: 332).

*Yiglap ötti sen üçün esirimizniñ kaçısı,
Bu yigığa bakmıdi **cevir-zulumniñ** kaçısı, (AÖŞ, 332).
Senin için ağlamakla geçti asrımızın nicesi,
Bu ağlamağa bakmadı cevir ve zulümün nicesi (AÖŞ, 333).*

ecayip-ğarayip: *Ecayip* (Necip, 2013: 109) ve *ğarayip* (Necip, 2013: 140) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *ecayip-ğarayip* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Necip, 2013: 109).

*Bova, möhterem bova, sen éytip bergen çöçek-rivayetler neķeder **acayib-ğarayib** ve kızıkariķ idi – he? (ÇUHS, 200).
Dede, muhterem dede, senin bana anlattığın masal ve rivayetler ne kadar acayip, ne kadar ilginçi değil mi? (ÇUHS, 201)*

ecel-matem: *Ecel* (Necip, 2013: 109) ve *matem* (Necip, 2013: 262) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *ecel-matem* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 27).

*Por bayveççe didiki: Purap baķsañ muştumumni, yoķitisen huşuñni, bir muşt bilen sésitay cigiriñni-güşüñni, baş üstüñge konduray **ecel-matem** kuşuñni (UHDB, 27).
Kof Beyzade: “Yumruğumun tadına bakarsan, kaybedersin kendini, bir yumrukla çürütürüm ciğeriñi, etini. Başına konduracağım ecel matem kuşunu (UHDB, 51).*

edep-eħlak: *Edep* (Necip, 2013: 109) ve *eħlak* (Necip, 2013: 110) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *edep-eħlak* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Abdulvahit Kaşgarlı, 2016: 340).

*Ukam menmu **edep-eħlaktin** çıktım. Senmu mendin kem emes (ÇUHS, 340).
Kardeşim, ben de edepten ve ahlaktan uzaklaştım ama senin de benden eksik kalır yanın yok (ÇUHS, 341).*

eķil-idrek: *Éķil* (Necip, 2013: 124) ve *idrek* (Necip, 2013: 172) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *eķil-idrek* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2000: 440).

*Ana yurtum bérip aķ süt, béķip östürdi miñ asrap,
Avaylap maysidek her tañ çéçip başımgá zer aptap.
Bérip til hem eķil-idrek, ķatarǵa ķoştı yol başılap,
Ķanati astıǵa aldı eđir künlerde miñ-miñlap,
Niķük mu yandurarmen bu analıķ méhri-şepķetni! (AÖŞ, 440).*
Ana yurdum verip ak süt, bakıp büyüttü koruyup,
Koruyup yeşil gibi, her seher saçıp başıma altın güneş,
Verip dil, akıl, idrak, sıraya kattı yol başlatıp,
Kanadı altına aldı ağır günlerde bin defa,
Nasıl da öderim bu analık mihri ve şefkatini! (AÖŞ, 441).

eķil-paraset: *Éķil* (Necip, 2013: 124) ve *paraset* (Necip, 2013: 315) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *eķil-paraset* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2013: 85).

Yemen şehiride şundaķ bir padişah bar idi. Edilu-adalet, eķil-paraset mal u dünyada yigane idi (UHDİ, 85).

Yemen şehirinde öyle bir padişah var idi ki, adalette, akıl ferasette ve zenginlikte dünyada yegâne idi (UHDİ, 85).

elem-hesret: *Elem* (Necip, 2013: 111) ve *hesret* (Necip, 2013: 154) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *elem-hesret* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2000: 440).

*Ya Heķķe etmidim ķulluķ ya elge ķilmidim ģizmet,
Béđimǵa küz yétip keldi, ķolumdin ketti köp purset.
Hemişe örtiban dilni yélincap bir elem-hesret,
Azaplap kéçeyu-kündüz ķilur canimni bitaket,
Ravadur ķançilik ķilsam özümge doķ-malametni (AÖŞ, 440).*

Ya hakka etmedim kulluk veya halka etmedim hizmet,
Bağıma yüz yetişip geldi, elimden gitti çok fırsat.
Daima içimi yandırıp, alevlenip elem ve hasret,
Azap verip gece gündüz, kılar canımı takatsiz,
Yeridir, ne kadar özümü ayıplasam, sitem etsem (AÖŞ, 441).

elem-musibet: *Elem* (Necip, 2013: 111) ve *musibet* (Güncel Türkçe Sözlük) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *elem-musibet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 46).

Bu elem-musibettin,

Yürekke hun tolup ketti (UHDB, 46).

Bu acı üzüntüden,

Yüreğe kan dolup gitti (UHDB, 68).

gem-külpet: *Ġem* (Necip, 2013: 141) ve *külpet* (Necip, 2013: 211) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *gem-külpet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Harbalioğlu, 2019: 92).

Çüşüp bėşimğa ġem-külpet, tekıp-teinniñ zoridin (UŞNŞ, 92).

Gelip başıma dert keder, iftiracı muhbirin baskısından (UŞNŞ, 93).

gezep-nepret: *Ġezep* (Necip, 2013: 142) ve *nepret* (Necip, 2013: 288) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *gezep-nepret* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 7).

Bu aldamçilik Nuzugumniñ kelbide iplas Mancu emeldarliriğa karşı téhimu küçlük ġezep-nepret kozgidi (UHDB, 7).

Bu sahtekârlık, Nozugum'un kalbinde alçak Mançu yöneticilerine karşı daha güçlü nefret uyandırdı (UHDB, 17).

gezep-keher: *Ġezep* (Necip, 2013: 142) ve *keher* (Necip, 2013: 230) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *gezep-keher* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 118).

Seldek gezep-kehrimiz,

Yürigige tekkendu (UHDB, 118).

Sel gibi gazabımız kahrımız,

Yüreğine deĝmiştir (UHDB, 132).

hal-ehval: *Hal* (Necip, 2013: 147) ve *ehval* (Necip, 2013: 110) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *hal-ehval* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “hal hatır” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 148).

Aĝçi ana bu sözni işitip, közlerini kayta-kayta sürtüp: “Ġeripmu sen balam, közidin keredi aĝçi anañ” –dep Ġeripniñ köz yęşini sürtüp hal-ehval soridi (UHDB, 188).

Dadı Ana bu sözü duyup gözlerini tekrar tekrar ovalayıp: “Garip misin yavrum, gözden gitti Dadı Anan” diye Garib’in gözyaşlarını silerek hâlini ahvâlini sordu (UHDB, 220).

haya-nomus: *Haya* (Necip, 2013: 150) ve *nomus* (Necip, 2013: 291) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *haya-nomus* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 384).

Ĥatun Büvi Ĥenipeni çağirip: “Ey Ĥatun, séniñ bu kıziñda haya-nomus yoĝmu?” (UHDB, 384).

Hatunu Büvi Hanife'yi çağırıp: “Ey hatun, senin bu kızında utanma yok mu?” (UHDB, 408).

heddi-hésap: *Heddi* (Necip, 2013: 151) ve *hésap* (Necip, 2013: 155) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *heddi-hésap* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “sınır, hudut” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 151).

Pul-mal, altun-kümüſliriniñmu heddi-hésabi yok idi (ÇUHS, 208).

Malının mülkünün hesabı yoktu (ÇUHS, 209).

heyir-ihsan: *Heyr* (Necip, 2013: 164) ve *ihsan* (Necip, 2013: 173) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *heyir-ihsan* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “iyilik, hayır ihsan” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 164).

ilim-érpan: *İlim* (Necip, 2013: 174) ve *irpan* (Necip, 2013: 178) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *ilim-irpan* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Necip, 2013: 178).

Can tikip çüſtuk küreſke ilim-érpan yolida,

Ah, lékin cahil guruh bizni yoqatmaq koyida (MEŞ, 330).

Can verip girdik mücadeleye ilim irfan yolunda,

Ah, lakin cahil grup, bizi yok etme peşinde (MEŞ, 132).

ippet-nomus: *İppet* (Necip, 2013: 177) ve *nomus* (Necip, 2013: 291) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *ippet-nomus* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Harbalioğlu, 2019: 254).

“Mubah!” kildi hotunini ecnebiğe bolsa ekdide,

Şunundiñ boldi ippet-nomusimiz ayak astide (UŞNŞ, 254).

“Mübah” etti karısını ecnebiye aktinde olsa da,

Bundan dolayı iffetimiz, namusumuz ayaklar altında (UŞNŞ, 255).

izzet-ikram: *İzzet* (Necip, 2013: 181) ve *ikram* (Güncel Türkçe Sözlük) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *izzet-ikram* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (İnayet, 2004: 31).

Daşkan sélip aldığa,

İzzet-ikram étimen (UHDB, 31).

Sofra hazırlayıp ona,

Saygı selâm sunarım (UHDB, 54).

kehr-gezep: *Keher* (Necip, 2013: 230) ve *gezep* (Necip, 2013: 142) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *kehr-gezep* şeklinde bir ikileme oluşmuştur (Abdulvahit Kaşgarlı, 2016: 212).

–*Hu, hotuniniñ tambiliğa secde kıldığan munapıq! –déginiçe, bir piyale rişalini kehr-gezep bilen éiptu* (ÇUHS, 212).

–Ey karısının çamaşırına secde eden münafık, diyerek bir kâse rişaleyi nefretle imama doğru atmış (ÇUHS, 213).

mal-mülk: *Mal* (Necip, 2013: 260) ve *mülük* (Necip, 2013: 281) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *mal-mülk* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “servet, mal, varlık” anlamlarını vermektedir (Necip, 2013: 261).

Ehmeğ mal-mülük koğlışar, ekillik bilim (koğlışar) (UA, 193).

Ahmak mal mülk kovalar, akıllı bilim kovalar (UA, 193).

pitne-pasat: *Pitne* (Necip, 2013: 324) ve *pasat* (Necip, 2013: 324) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *pitne-pasat* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “fitne ve fesat” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 324).

Pitne-pasat köpeydi (ÇUHS, 214).

Fitne fesat çoğaldı (ÇUHS, 215).

sevir-tağet: *Sevir* (Necip, 2013: 348) ve *tağet* (Necip, 2013: 385) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *sevir-tağet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “sabır ve takat” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 348).

Sevr-taḫet ḳılalimidim, berdaşlıḳ bérelmidim (ÇUHS, 206).

Sabırım kalmadı, dayanma gücüm tükendi (ÇUHS, 207).

şan-şerep: *Şan* (Necip, 2013: 374) ve *şerep* (Necip, 2013: 376) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *şan-şerep* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “şan ve şeref” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 374).

Hösn-camalda kamaletke yetken, bay, döletmen ḳoşkézek yigitler bilen teñdaşsız güzel ḳoşkézek perizatlar ḳoçimizniñ abroyi, şan-şeripi idi (ÇUHS, 210).

Yakışıklılıkta kemale ermiş, zengin itibarlı ikiz delikanlıyla eşsiz güzellikteki ikiz periler, sokağımızın iftihar, şanı ve şerefiydi (ÇUHS, 211).

şek-şübhe: *Şek* (Necip, 2013: 376) ve *şübhe* (Necip, 2013: 382) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *şek-şübhe* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “şüphe” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 376).

şerep-şan: *Şerep* (Necip, 2013: 376) ve *şan* (Necip, 2013: 374) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *şerep-şan* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “şeref ve şan” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 260).

Veten bilen ḫelḳimizniñ şerep-şani,

Arman yoḳtur uşbu yolda çıḳsa canı (UŞNŞ, 260).

Vatan ile halkımızın şanı şerefi,

Arzu yoktur bu yolda çıksa canı (UŞNŞ, 261).

teḳdir-ḳismet: *Teḳdir* (Necip, 2013: 398) ve *ḳismet* (Necip, 2013: 238) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *teḳdir-ḳismet* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “kader ve kısmet” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 398).

töhmet-pitne: *Töhmet* (Necip, 2013: 423) ve *pitne* (Necip, 2013: 324) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla Yeni Uygur Türkçesinde *töhmet-pitne* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “fitne fesat” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 514).

Basti töhmet-pitniler alemni manendi kıyun, (UŞNŞ, 514).

Âlemi bastı fitne fesat tıpkı kasırga gibi, (UŞNŞ, 515).

hayat-mamat: *Hayat* (Necip, 2013: 150) ve *mamat* (Necip, 2013: 261) kelimeleri Arapça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla beraber Yeni Uygur Türkçesinde *hayat-mamat* şeklinde bir ikileme oluşmuştur. Bu ikileme “Ölüm kalım” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 150).

Aldimizda ikki yol,

Hayat-mamat *turuptur* (UHDB, 79).

Önümüzde iki yol,

Hayat-ölüm kalmıştır (UHDB, 102).

3.2.2. Farsça Kökenli İkilemeler

bigane-bigane: *Bigane* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “yabancı” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 40). *Bigane* kelimesinin tekrar edilerek kullanılmasıyla *bigane-bigane* ikilemesi oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2000: 390).

Qıyaş yüzige kir qonmas,

Ümitniñ qaniti sunmas.

Yoluñdin nāümit bolmaq

Maña bigâne-bigâne (AÖŞ, 390).

Güneş yüzüne kir konmaz,

Ümidin kanadı kırılmaz.

Yolundan ümitsiz olmak

Bana bigâne-bigâne (AÖŞ, 391).

cilve-cilve: *Cilve* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “parıltı, pırıltı; güzel hareket; cilve, nazlı nazlı” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 62). *Cilve* kelimesinin tekrar edilmesiyle *cilve-cilve* ikilemesi oluşmuştur (İnayet, 2013: 165).

Bu kızil kiygen tamam kızlar kénizekim méniñ,

Cilve-cilve her teref sed bağı gülgündür bugün (UHDİ, 165).

Bu kırmızı giyinen bütün kızlar cariyem benim,

Cilveli cilveli her taraf bahçenin duvarı kırmızı bugün (UHDİ, 165).

dane-dane: *Dane* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “tane” anlamını vermektedir (Necip, 2013: 93). Kelimenin tekrar edilmesiyle *dane-dane* ikilemesi oluşmuştur (İnayet, 2004: 316).

Ak yüzide koş-koşlıgan hali bar,

Her bir hali dane-dane nigarim (UHDB, 316).

Ak yüzünde ikiz ikiz beni var,

Her bir beni tane tane nigarım (UHDB, 357).

derya-derya: *Derya* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “nehir” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 98). Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *derya-derya* ikilemesi oluşmuştur (Kaşgarlı, 2021: 301).

Köp zamanlar sersan bolduğ zalim kolida,

Derya-derya kanlar töktuğ erk yolida (MEŞ, 301).

Çoğu zaman perişan olduk zalim elinde,

Derya derya kanlar döktük erk yolunda (MEŞ, 110).

kem-kem: *Kem* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “az, eksik” anlamına gelmektedir. Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *kem-kem* ikilemesi oluşmuştur (Necip, 2013: 194).

mestane-mestane: *Mestane* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “sarhoş gibi; büyü, sihirli” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 269). Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *mestane-mestane* ikilemesi oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2000: 418).

Bahar keldi, cahan küldi

Küler mestane-mestane. (AÖŞ, 418)

Bahar geldi, cihan güldü

Güler mestane mestane (AÖŞ, 419).

parçe-parçe: *Parçe* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “Parça, bölük, bozuk” anlamlarına gelmektedir. Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *parçe-parçe* ikilemesi oluşmuştur (Necip, 2013: 315).

pare-pare: *Pare* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “rüşvet, parça” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 314-315). Kelimenin tekrar edilmesiyle *pare-pare* ikilemesi oluşmuştur (İnayet, 2004: 174).

Yürek boldi pare-pare,

Bu dertlerge barmu çare, (UHDB, 174).

Yürek oldu parça parça,

Bu dertlere var mı çare, (UHDB, 209).

veyrane-veyrane: *Veyrane* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “virane” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 453). Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *veyrane-veyrane* ikilemesi oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 2000: 420).

Bahar küldi, kuyaş küldi,

Ƙuyaşlık el mu huş küldi.

Rekipler kan yutar emdi,

Küni veyrane-veyrane (AÖŞ, 420).

Bahar güldü, güneş güldü,

Güneşli halk da hoş güldü.

Rakipler kan yutar şimdi,

Günü virane virane (AÖŞ, 421).

yigane-yigane: *Yigane* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “yalnız, tek” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 468). Kelimenin tekrar edilmesiyle birlikte *yigane-yigane* ikilemesi oluşmuştur (Kasapoğlu Çengel, 390).

Camaliñ nurile birdem

Münevver eyliseñ külbem,

Sa’adet şu idi meñgü

Maña yigane-yigane (AÖŞ, 390).

Yüzün nuruyla bir an,

Aydınlatsan kulübem,

Ebedî saadet buydu

Bana yegâne-yegâne (AÖŞ, 391).

bağ-bostan: *Bağ* (Necip, 2013: 27) ve *bostan* (Necip, 2013: 48) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *bağ-bostan* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “bağ bostan” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 27).

dost-burader: *Dost* (Necip, 2013: 105) ve *birader* (Necip, 2013: 52) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *dost-burader* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dost birader” anlamına gelmektedir (İnayet, 2013: 59).

U künlerniñ biride tuğulğan yurti ve dost-buraderliri bilen hoşlişip seperge atlinip, yol yürüp, yol yürğendimu mol yürüp, adem ayiği tegmigen çöl-bayavanlarni kézip, kum döñliridin halkip ötüp, “Yéñisu” diğen yurtka keldi (UHDİ, 59).

Günlerin birinde o, doğduğu yurdu ve dost-biraderleri ile vedalaşıp yola koyuldu, yol yürüdü, yol yürürken bol yürüdü, insan ayağı değmemiş çöllerde gezdi, kum tepelerinden aşarak geçip “Yenisu” denilen yurda geldi (UHDİ, 59).

dost-yaren: *Dost* (Necip, 2013: 105) ve *yaren* (Yağub ve Ğeyurani, 1998: 430) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *dost-yaren*

ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dost yaren” anlamına gelmektedir (İnayet, 2004: 39).

Dost-yarenler eğişip,

Tolisi gep teğişip (UHDB, 39).

Dost yarenler peşinden gidip,

Çoğu kendi kendine söylenip (UHDB, 62).

nale-peryat: *Nale* (Necip, 2013: 285) ve *peryat* (Necip, 2013: 319) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *nale-peryat* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “feryat figan” anlamlarına gelmektedir (İnayet, 2013: 98).

Bala ya tuğulmidi yaki birer çare tapalmiduk, u acize mezlumniñ nale-peryadiğa çidap turğili bolmaydu (UHDİ, 98).

Çocuk doğmadı ya da biz bir çare bulamadık. O aciz kadının feryadına dayanmak mümkün değil (UHDİ, 98).

nam-nişan: *Nam* (Necip, 2013: 285) ve *nişan* (Necip, 2013: 291) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *nam-nişan* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “nam nişan, şan şöret” anlamlarına gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2000: 402).

Huddi yultuzdek pilildap, yaşlinip yansa közüm,

Dilde arman taşkininiñ nam-nişani dep bilin (AÖŞ, 402).

Yıldız gibi parlayıp yaş dolup yansa gözüm,

Gönülde hasret taşkınının nam nişanı olarak bilin (AÖŞ, 403).

dost-düşmen: *Dost* (Necip, 2013: 105) ve *düşmen* (Necip, 2013: 108) kelimeleri Farsça kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla *dost-düşmen* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dost ve düşman” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 200).

Ömri içre taşkiriğa bir bar çiksa.

Dost-düşmenniň köz aldidin ötse togra (UŞNŞ, 200).

Ömrü boyunca dışarıya bir defa çıksa,

Dostun, düşmanın gözünün önünden geçse (UŞNŞ, 201).

3.2.3. Çince Kökenli İkilemeler

dotey-ambal: *Dotey* (İnayet, 2018: 198) ve *ambal* (İnayet, 2018: 197) kelimeleri Çince kökenlidir. Bu kelimelerin birlikte kullanılmasıyla birlikte *dotey-ambal* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “il başkanı ve kaymakam” anlamlarına gelmektedir (Abdulahit Kaşgarlı, 2016: 216).

Dotey-amballarmu amal kılalmidi (ÇUHS, 216).

İl başkanının ve kaymakamın da elinden bir şey gelmemiş (ÇUHS, 217).

3.2.4. Çince ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler

gañ-polat: *Gañ* kelimesi Çince kökenli bir kelimedir. Kelime “çelik” anlamına gelmektedir (İnayet, 2018: 208). *Polat* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “çelik” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 325). *Gañ* ve *polat* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *gañ-polat* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “demir çelik” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 458).

Mañguzuptu, bu poyizdin, gañ-polattin yol yasap,

Tok aña kuvvet birer, paravuzğa oğşaş bihésap (UŞNŞ, 458).

Yürütmüş, bu trenden, demir çelikten yol yapıp,

Elektrik ona kuvvet verir, lokomotif benzer hesapsız (UŞNŞ, 459).

3.2.5. Arapça ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler

ékil-huş: *Ékil* kelimesi Arapça kökenlidir. Kelime “Akıl” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 124). *Huş* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “Şuur, bilinç, akıl” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 158). *Ékil* ve *huş* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *ékil-huş* ikilemesi oluşmuştur. İkileme “Akıl ve şuur” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 124).

Ékli-huşıñni jığip al (YUTS, 124).

Akıl ve şuurunu topla (YUTS, 124).

ğem-endişe: *Ğem* kelimesi Arapça kökenlidir. Kelime “Dert, acı, kader, gam, üzüntü” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 141). *Endişe* kelimesi kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “Endişe” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 113) *Ğem* ve *endişe* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *ğem-endişe* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “Dert ve keder” anlamına gelmektedir (İnayet, 2013: 98).

Şuniñdin béri ğem-endişe tağliri gecgemin basti (UHDİ, 98).

Ondan beri dert keder dağları üstüme yıkıldı (UHDİ, 98).

haķaret-bednam: *Haķaret* kelimesi Arapça kökenlidir. Kelime “Hakaret” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 147). *Bednam* kelimesi Farsça kökenlidir. Kelime “Kötü nam” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 34). *Haķaret* ve *bednam* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *haķaret-bednam* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “Hakaret, iftira” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 352).

Uluğ insanlar atalđan: “Oğri!..”

Bar yene her ģil haķaret-bednam (UŞNŞ, 352).

Yüce insanlar adlandırılmış: “Hırsız!..”

Var yine her tür hakaret, iftira (UŞNŞ, 353).

arzu-murad: *Arzu* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “istek” anlamına gelmektedir (Yaķub ve Ğeyurani, 1990: 64). *Murad* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “murat, istek, dilek” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 279). *Arzu* ve *murad* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *arzu-murad* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dilek” anlamına gelmektedir (Abdulvahit Kaşgarlı, 2016: 222).

Bova, cénim bova, ģatircem bol, arzu-muradiñ gül-çéçek açti! (ÇUHS, 222).

Dede, canım dede! Endişelenme! Dileğinin çiçekleri açtı! (ÇUHS, 223).

azar-külpet: *Azar* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “cefa, eziyet, cebir, çile” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 26). *Külpet* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “külfet” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 211). *Azar* ve *külpet* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *azar-külpet* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “azar külfet” anlamına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 200).

Alğan yigit bir terepke kétermikin?!

Keýnanidin azar-külpet yétermikin?! (UŞNŞ, 200).

Evlenen yiğit bir tarafa gider mi ki?

Kaynanadan azar-külfet gelir mi ki? (UŞNŞ, 201).

derd-külpet: *Dert* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “dert, keder, acı” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 98). *Külpet* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “külfet” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 211). *Dert* ve *külpet* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla birlikte *derd-külpet* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dert, külfet” anlamlarına gelmektedir (Harbalioğlu, 2019: 370).

Tutkun çégimda bille boğulğan,

Derdte-külpette hemrahim ussul (UŞNŞ, 370).

Tutsak olduğumda birlikte boğulan,

Dertte, külfette yoldaşım dans (UŞNŞ, 371).

dert-elem: *Dert* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “dert, keder, acı” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 98). *Elem* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “elem, ıstırap, azap” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 98). *Dert* ve *elem* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla birlikte *dert-elem* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “dert, elem” anlamlarına gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2000: 362).

Körmeyin bastım tikenni, tartardurmen derdini,

Körsem erdim, basmas erdim, tartmas erdim derdini,

Tarta-tarta dert-elemni zepiran boldi yüzüm,

Kaynımı taşқан bulaktek tohtimas yaşlık közüüm (AÖŞ, 362).

Görmeden bastım dikene, çekerim derdini,
Görseydim basmazdım, çekmezdim derdini,
Çeke çeke dert elemi, safran oldu yüzüm,
Kaynayıp taşan bulak gibi dinmez yaşlı gözüm (AÖŞ, 363).

nam-şöhret: *Nam* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “nam, ad, isim” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 285). *Şöhret* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “şöhret, ün” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 381). *Nam* ve *şöhret* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *nam-şöhret* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “nam, şöhret” anlamlarına gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2000: 506).

*Bilmektin murat nam-şöhret emestur,
Şöhretke intiliş rezil hevestur.
Bilgenni dan kılip étizge çaçsañ,
Hosuli elge bolsa, uşbu bestur (AÖŞ, 506).*
Bilmekten murat nam şöhret değildir,
Şöhrete yönelmek rezil hevestir.
Bildiğini tane edip tarlaya saçsan,
Hasılı halka olsa, bu iyidir (AÖŞ, 507).

pul-mal: *Pul* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “para” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 327). *Mal* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Kelime “mal, hayvan(lar); servet, mal” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 260). *Pul* ve *mal* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *pul-mal* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “para pul” anlamlarına gelmektedir (İnayet, 2013: 124).

*Bu işlarğa men biamal,
Méni sétip tapkın pul-mal (UHDİ, 124).*
Bu işlere ben çaresiz,
Beni satıp kazan pul mal (UHDİ, 124).

ziyan-zehmet: *Ziyan* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir. Kelime “ziyan, zarar” anlamlarına gelmektedir (Necip, 2013: 479). *Zehmet* kelimesi Arapça kökenli bir

kelimedir. Kelime “zahmet” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 475). *Ziyan* ve *zeḥmet* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *ziyan-zeḥmet* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme “zahmet ziyan” anlamlarına gelmektedir (İnayet, 2004: 283).

Saḥa insandin azar yettimu yaki insi-cin, dö-pirilerdin ziyan-zeḥmet yettimu? (UHDB, 283).

Sana insandan laf ya da ins, cin ve devlerden zahmet ziyan mı geldi? (UHDB, 328).

3.3. Türkçe ve Yabancı Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler

Yeni Uygur Türkçesinde yabancı kökenli kelimelerin Türkçe kökenli kelimelerle birlikte kullanıldığı ikileme örnekleri de bulunmaktadır. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin Türkçe kökenli kelimelerle birlikte kullanılmasıyla oluşturulan ikileme örneklerine aşağıda yer verilmektedir:

3.3.1. Türkçe ve Arapça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler

oy-pikir: *Oy* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 518). *Pikir* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir (Necip, 2013: 322). *Oy* ve *pikir* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *oy-pikir* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “düşünce ve fikir” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 302).

Bir zāhit öterken namazni seher,

Oy-pikir cennetin hörlerni izler.

Şu çağda bir diḥan koḡunni küçlep,

İlāhim oḥşiḡay bu koḡunum der (AÖŞ, 514).

Bir zahit kılarımş sabah namazı,

Oy fikri cennetteki hurileri izler.

Bu zamanda köylü kavunu güçlendirip

İlāhî iyi olacak bu kavunum der (AÖŞ, 515).

öğüt-nesihet: *Öğüt* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 526).

Nesihet kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir (Necip, 2013: 288). *Öğüt* ve *nesihet*

kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *ögüt-nesihet* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “ögüt-nasihet” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 304).

sağ-salamet: *Sağ* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 570). *Salamet* kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir (Necip, 2013: 338). *Sağ* ve *salamet* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *sağ-salamet* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “sağ salim” anlamına gelmektedir (Necip, 2013: 338).

Şundağ kılıp 360 yıllık yolni 40 künde, yene bir rivayette 40 saette bésip Şaperkutniñ dive-piriliri ularni İspihan şehriğe sağ-salamet yetküzip koyup yandı (UHDB, 390). Böylece 360 yıllık yolu kırk günde, diğer bir rivayete göre kırk saatte katettiler. Şaperkut'un dev perileri onları İsfahan şehrine sağ salim ulaştırıp döndü (UHDB, 412).

3.3.2. Türkçe ve Farsça Kökenli Kelimelerden Oluşan İkilemeler

dost-adaş: *Dost* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir (Necip, 2013: 105). *Adaş* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 9). *Dost* ve *adaş* kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla *dost-adaş* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “arkadaş” anlamına gelmektedir (Abdulvahit Kaşgarlı, 2016: 204-205).

İkki yaqtiki balilarniñ özara dost-adaş boluşığa yol koyulmaydu (ÇUHS, 204).

İki taraftaki çocukların birbiriyle arkadaşlık etmesine izin verilmezdi (ÇUHS, 205).

dost-kerindaş: *Dost* kelimesi Farsça kökenli bir kelimedir (Necip, 2013: 105). *Kerindaş* kelimesi Türkçe kökenli bir kelimedir (Eyuboğlu, 1991: 378). *Dost* ve *kerindaş* kelimelerinin birlikte *dost-kerindaş* ikilemesi oluşmuştur. Bu ikileme Yeni Uygur Türkçesinde “dost ve kardeş” anlamına gelmektedir (Kasapoğlu Çengel, 2000: 378-379).

Dehşetke çidimay éşildi Patem,

Qoşuldi hem ana, közlidiride yaş.

Didi u: “Balilirim, nime kiliğ bu,

Emes mu hemmiñlar bir dost-ķérindaş (AÖŞ, 378).

Dehşete dayanamayıp asıldı Patem,

Katıldı anası da gözlerinde yaş.

Dedi o: “Yavrularım, ne hâl bu,

Değil misiniz hepiniz dost ve kardeş (AÖŞ, 379).

SONUÇ

Anlamayı kolaylaştırmanın etkili yöntemlerinden biri de kavranması istenen konuyu tekrar etmektir. Tekrar ve çağrışım yoluyla elde edilen bilgiler hafızalarda uzun süre yerini korumaktadır. Türkçede anlamayı daha etkili bir hâle getirmek için atasözleri, deyimler ve şiiirlerde ikilemelerden yararlanılmaktadır. İkilemeler anlamı pekiştirme ve cümleye ahenk sağlaması nedeniyle dil içerisinde sıkça kullanılan unsurlardandır. Türk dilinin eski ve yeni tüm lehçelerinde ikilemeler kullanılmıştır.

İkileme için Türkiye Türkçesinde genellikle *ikileme* terimi kullanılırken Yeni Uygur Türkçesinde çoğunlukla *ciip söz* terimi kullanılmıştır.

Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde eş görevli iki kelimenin biraraya gelmesiyle ikilemeler oluşmaktadır. Her iki lehçede de ikilemeyi oluşturan kelimeler arasında temel unsur ve yardımcı unsur ilişkisi bulunmaz.

İkilemelerin oluşum şekli Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde büyük oranda benzerlik göstermektedir. Her iki lehçe de aynı kelimelerin tekrarıyla oluşan, eş ya da yakın anlamlı kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşan ve zıt anlamlı kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşan ikilemeler bulunmaktadır. Türkiye Türkçesinde ve Yeni Uygur Türkçesinde yansıma seslerin ve ünlemlerin oluşturduğu ikileme örnekleri de bulunmaktadır.

İkilemelerdeki unsurların yerleri Türkiye Türkçesinde değişmezken Yeni Uygur Türkçesinde değişiklik göstermektedir. Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinde aynı sıralamada kurulmuş olan ikileme örnekleri olduğu gibi Yeni Uygur Türkçesinde farklı sıralamada kurulmuş olan ikileme örnekleri de vardır.

Yeni Uygur Türkçesinde ikilemeyi oluşturan unsurlar isim çekim ve fiil çekim ekleri olabilirler. İkilemeler cümle içinde isim, sıfat ve zarf görevinde kullanılmaktadırlar.

Yeni Uygur Türkçesinde Türkçe kökenli kelimelerin oluşturduğu ikilemelerin yanı sıra yabancı kökenli kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşan ikileme örnekleri bulunmaktadır. Türkçe ve yabancı kökenli kelimelerin birlikte kullanılmasıyla oluşan ikileme örnekleri de vardır. İkilemeyi oluşturan kelimeler çoğunlukla Arapça ve Farsça kökenlidir. Çince kökenli kelimelerin oluşturduğu ikileme örneklerine az rastlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abdulvahit Kaşgarlı R (2016) (ed. Harbalioglu N) *Çağdaş Uygur Hikâyelerinden Seçmeler* (Gazi Kitabevi, Ankara).
- Ağakay M A (1953) İkizlemeler Üzerine. *Türk Dili* 2.16: 189-191.
- Ağca M (2017) Türkçede Bir Söz Türetim Yöntemi ve Gramatikal İşaretleyici Olarak Yineleme. *Türkbilig* 34: 89-104.
- Akkuş B (2021) Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ordu.
- Aksan D (2014) *Anadilimizin Söz Denzinde* (Bilgi Yayınevi, Ankara).
- Aksoy Ö. M (2019) Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kırıkkale.
- Alkaya E (2008) Orta ve Doğu Karadeniz Ağzlarında Görülen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme. *Electronic Turkish Studies* 3.3: 37-76.
- Altıkulaçoğlu A (2021) İslami Dönem Uygur Harfli Türkçe Metinlerde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ordu.
- Asıma Y (2016) Uygur Yazar Uçkunca Ömer'in "Uygur Halk Tarihi Koşaklıri" Adlı Eserinin Türkiye Türkçesine Aktarımı ve Eserdeki İkilemelerin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.
- Aydın E (1997) Orhon Yazıtlarında Hendiadyoinler. *Türk Dili* 577: 417-421.
- Aydın E, Karaman A (2019) Eski Türk Yazıt ve El Yazmalarında İkilemeler. *Journal of Old Turkic Studies* 3.2: 259-286.
- Başı A (1983) *Hazırkı Zaman Uygur Tili* (Milletler Neşriyatı, Pekin).
- Banguoğlu T (2015) *Türkçenin Grameri* (TDK Yayınları, Ankara).
- Bayraktar S (2004) Türk Dilinde İkilemelerin Yapı-Görev-Anlam Özellikleri. Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- Behram C (2006) *Amat ve Apat* Cilt1 (Şincan Halk Neşriyatı, Ürümçi).
- Bilgegil M K (2009) *Türkçe Dilbilgisi* (Salkımsöğüt Yayınevi, Erzurum).

- Bozkurt H (2013) Türkmen Türkçesinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.
- Bozok E (2012) Eski Uygur Türkçesinde İştikaklı İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Böler T (2010) Çaştani Bey Hikâyesi'ndeki İkilemeler ve Türkçede İkilemelerin Eskiliği Meselesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42.42: 33-60.
- Böreyar M A (2004) *Toluğ Ottura Mektep Okuğuçiliri Üçün Uygur Tili Bilimliri ve Meşikliri* (ed. Kérimcan Abduréhim), (Keşker Uygur Neşriyatı, Keşker).
- Buran A (2015) *Türklük Bilimi Terimleri Sözlüğü* (Akçağ Yayınları, Ankara).
- Buran A ve Alkaya E (2011) (ed. Buran A, Tulum M M) *Çağdaş Türk Yazı Dilleri II* (Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir).
- Can M (2010) Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Bursa.
- Ceylan N (2009) Gazi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserlerindeki İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.
- Coşkun C (2020) Tümceye Kattığı Anlam Bağlamında İkilemeler. *Homeros* 3.3: 113-128.
- Çağatay S (1978) *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler* (Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara).
- Çekiç T (2021) "Sabahattin Ali'nin Romanlarında İkilemeler". Yüksek Lisans Tezi Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Iğdır.
- Çeşmeci Örek Ö (2019) Orhan Pamuk'un Romanlarında İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Manisa.
- Çiftçi M (2021) Manas Destanı'nda İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bilim Dalı, Elazığ.

- Çoraklı Ş (1991) Türkçe ve Almanca'daki İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Alman Dili Anabilim Dalı, Erzurum.
- Çoraklı Ş (2005) Türkçenin Yaratma Gücü İkilemeler (II). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 11.27: 41-66.
- Çürük Y (2009) Atilla İlhan'ın Kurtlar Sofrası Adlı Romanında Geçen İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Adana.
- Çürük Y (2016) İkilemelerin Kapsamı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4: 426-430.
- Doğan L (2011) *Uygur Atasözleri-Uygur Maqalliri* (Sembol Grup Baskı Yayın, İstanbul).
- Dolaman D (2019) Fahri Erdinç ve Romanlarında İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Manisa.
- Ehmet T (1981) *Uygur Tili* (Şincañ Maarip Neşriyatı, Ürümçi).
- Eker S (2013) *Çağdaş Türk Dili* (Grafiker Yayınları, Ankara).
- Emet E (2008) *Doğu Türkistan Uygur Ağızları* (TDK Yayınları, Ankara).
- Emre A C (1945) *Türk Dilbilgisi* (Cumhuriyet Matbaası, İstanbul).
- Eren H (2018) İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 7.2: 283-286.
- Erenoğlu N (2013) Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesinin Söz Dizimi Açısından Karşılaştırılması. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı, İzmir.
- Ergin M (2013) *Türk Dil Bilgisi* (Bayrak, İstanbul).
- Eyuboğlu İ Z (1991) *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü* (Sosyal Yayınlar, İstanbul).
- Gömeç S (2015) *Uygur Türkleri Tarihi* (Berikan Yayınevi, Ankara).
- Gömeç S (2018) Geçmişte ve Günümüzde Uygur Türklerine Genel Bir Bakış. *Prof. Dr. Vahdet Keleşyılmaz Armağanı*, 101.
- Güner D F (2004) Altay Türkçesinde İkilemeler. *Bilig* 28: 83-100.
- Harbalioğlu N (2019) *Uygur Şair Nimşehit ve Şiirleri* (Kimlik Yayınları, Kayseri).
- Hatiboğlu V (1981) *Türk Dilinde İkileme* (TDK Yayınları, Ankara).
- Hengirmen M (2007) *Türkçe Dilbilgisi* (Engin Yayınevi, Ankara).
- Hirik E (2018) Türkçede Tekrarlı Yapı Sınıfları. *Türkiyat Mecmuası* 28. 2: 37-65.

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim: 12.08.2022)

İmin T M (2005) *Lale* (şincan Yaşlar– Ösmürler Neşriyati, Ürümçi).

İnayet A (2004) *Uygur Halk Destanları I* (TDK Yayınları, Ankara).

İnayet A (2013) *Uygur Halk Destanları II* (TDK Yayınları, Ankara).

İnayet A (2018) Uygur Atasözleri ve Deyimlerinde Geçen Çince Alıntılar Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 66. 2: 195-214.

İpek A E (2022) Cengiz Aytmatov'un Elveda Gülsarı Adlı Romanında İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi İğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İğdır.

Kara M (2021) Dařakarmapathāvadānamālā'da İkilemeler ve İkilemelerin İşlevleri. Yüksek Lisans Tezi Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kayseri.

Karahan L (2010) *Türkçede Söz Dizimi* (Akçağ Yayınları, Ankara).

Karakuyu M (2016) Özbek Edibi Sabir Abdulla'nın "Mevlana Mukimiy" Adlı Eseri: Gramer (İkilemeler), Transkripsiyon, Aktarma. Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Denizli.

Karaman A (2021) Eski Türkçede (VIII.XII. yüzyıl) İkilemeler. Doktora Tezi İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

Kargı Ölmez Z (1997) Kutadgu Bilig'de ikilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları* 7.1997: 19-40.

Kasapoğlu Çengel H (2000) *Abdurrahim Ötkür'ün Şiirleri II* (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul).

Kaşgarlı R (2021) *Memtili Ependi (Tevfik) ve Şiirleri* (TDK Yayınları, Ankara).

Kaşgarlı S M (1992) *Modern Uygur Türkçesi Grameri* (Orkun Yayınevi, İstanbul).

Kavas F B (2019) Nurullah Ataç'ın Günce I-II Adlı Denemelerinde Geçen İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Kütahya.

Kayalar F (2017) Türkçe ve İngilizcedeki İkilemelerin Yapısal Özelliklerinin Karşılaştırılması. *Electronic Turkish Studies* 12.30: 311-324.

Kazanlar E (2014) Kazak Türkçesi-Türkmen Türkçesi-Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler: Karşılaştırılmalı Bir Çalışma. Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı,
Manisa.
- Koraş H (2015) *Vatan Şairi Bir Uygur Mehemmetimin Obulkasimov (Almasbek)* (Kömen Yayınları, Konya).
- Korkmaz Z (1992) *Gramer Terimleri Sözlüğü* (TDK Yayınları, Ankara).
- Korkutan K (2016) Kemal Tahir'in Romanlarındaki İkilemelerin Türkçe Öğretimi Bakımından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Hatay.
- Küçükkağaoğlu S (2014) Kazak, Azeri ve Özbek Türkçelerinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Manisa.
- Mehmut M vd. (2010) (ed. Tehur A A) *Hazirki Zaman Uygur Tili* (Şincañ Hëlķ Neşriyati, Ürümçi).
- Necip E N (2013) *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, çev. İklil Kurban (TDK Yayınları, Ankara).
- Nesrulla (1981) *Hazirki Zaman Uygur Tili* (Şincañ Hëlķ Neşriyati, Şincañ).
- Onat P (2019) Hasan Ali Toptaş'ın Hikâyelerinin Deyimler İkilemeler ve Özdeyişler Bakımından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Özkan B (2011) Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar. *Electronic Turkish Studies* 6.1: 1625-1648.
- Öztopçu K (1992) *Uygur Atasözleri ve Deyimleri* (Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul).
- Öztürk R (2015) *Yeni Uygur Türkçesi Grameri* (TDK Yayınları, Ankara).
- Öztürk S (2008) Yeni Uygur Türkçesinde İkilemeler. *Electronic Turkish Studies* 3.4: 1036-1048.
- Pektaş F (2019) Özbek Destanlarında İkilemelerin Derlem Temelli İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, Kırıkkale.
- Peyda Y İ (2014) *Yiltiz Sedasi* (Şincañ Yaşlar– Ösmürler Neşriyati, Ürümçi).

- Sağlamgöncü T (2013) Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin 1.Cildindeki İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Sevim S (2019) Kşanti Kılguluk Nom Bitig ve Daşakarmapathāvadānamālā'da İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Eski Türk Dili Programı, İstanbul.
- Sivri Ö (2020) Türkiye Türkçesi Ağzlarında İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, Ankara.
- Şen S (2002) Eski Uygur Türkçesinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Tabcu H (2014) Garipname ile Dede Korkut Hikayeleri'nin İkilemeler Açısından Mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adıyaman.
- Tekin T (1989) Türk Dil ve Dialektlerinin Yeni Bir Tasnifi. *Dergi Park*, 149-164.
- Tohti A (1985) *Hazirki Zaman Uyğur Tili* (ed. Ehmet T, Yolboldi N), (Şincañ Maarip Neşriyatı, Ürümçi).
- Tömür H (2011) *Hazirki Zaman Uyğur Tili Grammatikisi* (Milletler Neşriyatı, Pekin).
- Tuna O N (1948) Türkçede Tekrarlar. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 3: 429-447.
- Tuna O N (1982-1983) Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabî Bir Ünsüz Dizisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 30: 163-228.
- Tunca H (2011) Eski Anadolu Türkçesinde İkilemeler. Yüksek Lisans Tezi Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- Uygun H (2007) Kazak Türkçesindeki İkilemelerin Türkiye Türkçesindeki İkilemelerle Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı, Denizli.
- Vardar B (2002) *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü* (Yabancı Dil Yayınları, İstanbul).
- Yakub A ve Geyurani G (1990) (ed. Vahidi R) *Uyğur Tiliniñ İzahlık Lügiti I: A-P* (Milletler Neşriyatı, Pekin).

- Yakub A ve Geyurani G (1991) (ed. Vahidi R) *Uygur Tiliniñ İzahliķ Lügiti II: T-H* (Milletler Neşriyati, Pekin).
- Yakub A ve Geyurani G (1994) (ed. Vahidi R) *Uygur Tiliniñ İzahliķ Lügiti IV: Q-L* (Milletler Neşriyati, Pekin).
- Yakub A ve Geyurani G (1995) (ed. Vahidi R) *Uygur Tiliniñ İzahliķ Lügiti V: M-Ü* (Milletler Neşriyati, Pekin).
- Yakub A ve Geyurani G (1998) (ed. Vahidi R) *Uygur Tiliniñ İzahliķ Lügiti VI: V-Y* (Milletler Neşriyati, Pekin).
- Yastı M (2007) Türkçe Deyimlerde Geçen İkillemelerin Ses ve Şekil Özellikleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 21: 51-87.
- Yıldız S. B (2019) Eski Uygurca Maitrisimit'te İkillemeler (Kumul Nüshası). Yüksek Lisans Tezi Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul.
- Yücel E (2016) Karşılaştırmalı Bir Bakış Açısıyla Türkçe ve Almanca İkillemeler. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 36: 79-96.